

3-5 Ekim

October, 3-5

2018

Editörler

Dr. Öğr. Üyesi Mümin HAKKIOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi M. Ahmet TÜZEN
Öğr. Gör. Çağlayan DOĞAN
Arş. Gör. Zeynep ŞİMŞEK
Arş. Gör. Fatih UYAR

BİLDİRİLER KİTABI

FULL PAPER PROCEEDINGS

1. Uluslararası
International

BİR BİLGE BİR ÜLKE SEMPOZYUMU
A LUMINARY A COUNTRY SYMPOSIUM

Aliya İzzetbegoviç ve Bosna-Hersek
Alija Izetbegovic and Bosnia-Herzegovina

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ARALIK 2018

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

Gümüşhanevi Kampüsü, Bağlarbaşı Mahallesi, 29100, Gümüşhane

Telefon: +90 456 233 10 00

Faks: +90 456 233 11 19

ISBN: 978-605-4838-19-6

Eser Adı: I. Uluslararası Bir Bilge Bir Ülke Sempozyumu: Aliye İzzetbegoviç ve Bosna-Hersek Bildiriler Kitabı

Yayın Türü: e-kitap (Aralık 2018)

Editörler / *Editors*

Dr. Öğr. Üyesi Mümin HAKKIOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi M. Ahmet TÜZEN

Öğr. Gör. Çağlayan DOĞAN

Arş. Gör. Zeynep ŞİMŞEK

Arş. Gör. Fatih UYAR

Grafik Tasarım & Dizgi / *Graphic Design & Typesetting*
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali GÜCER (Gümüşhane Üniversitesi / *Gümüşhane University)*

Bu çalışma "Gümüşhane Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü"nce desteklenmiştir. **Proje No: 18.F1211.08.01**

*This study has been supported by "Gümüşhane University Scientific Research Projects Coordination Department". **Project Number: 18.F1211.08.01***

Yayın hakları Gümüşhane Üniversitesi'ne ait olan bu eserin, hukuki ve etik sorumluluğu yazarlarındır. Tüm hakları saklıdır. İzinsiz kopyalanamaz ve çoğaltılamaz.

SEMPOZYUM ONUR KURULU
HONORARY BOARD

Okay MEMİŞ

Gümüşhane Valisi / *Governor*

Prof. Dr. Halil İbrahim ZEYBEK

Gümüşhane Üniversitesi Rektörü / *Gümüşhane University, Rector*

Prof. Dr. Ahmet YILDIRIM

Uluslararası Saraybosna Üniversitesi Rektörü / *International University of Sarajevo, Rector*

DÜZENLEYENLER
ORGANISERS

Gümüşhane Üniversitesi / *Gümüşhane Unıversıty*

Uluslararası Saraybosna Üniversitesi / *International University of Sarajevo*

DESTEKLEYENLER
SPONSORS

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı / *Turkish Cooperation and Coordination Agency*

Gümüşhane Belediyesi / *Municipality of Gümüşhane*

Gümüşhane Üniversitesi / *GümüşhaneUniversity*

Uluslararası Saraybosna Üniversitesi / *International University of Sarajevo*

Gümüşhane Ticaret ve Sanayi Odası / *Gümüşhane Chamber of Industry*

Halkbank / *Halkbank*

SEMPOZYUM DÜZENLEME KURULU
ORGANISING BOARD

Dr. Öğr. Üyesi Mümin HAKKIOĞLU
(Düzenleme Kurulu Başkanı / *Chair*)
Gümüşhane Üniversitesi / Gümüşhane University

Doç. Dr. Fatih YALÇIN
Gümüşhane Üniversitesi
Gümüşhane University

Doç. Dr. Aliye Fatma MATARACI
International University of Sarajevo
Uluslararası Saraybosna Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa AYYILDIZ
Gümüşhane Üniversitesi
Gümüşhane University

Dr. Öğr. Üyesi Bülent BAL
Gümüşhane Üniversitesi
Gümüşhane University

Dr. Öğr. Üyesi Kadir SANCAK
Gümüşhane Üniversitesi
Gümüşhane University

Dr. Öğr. Üyesi Emre Ş. ASLAN
Gümüşhane Üniversitesi
Gümüşhane University

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet TÜZEN
Gümüşhane Üniversitesi
Gümüşhane University

Öğr. Gör. Çağlayan DOĞAN
Gümüşhane Üniversitesi
Gümüşhane University

Arş. Gör. Fatih UYAR
Gümüşhane Üniversitesi
Gümüşhane University

Arş. Gör. Zeynep ŞİMŞEK
Gümüşhane Üniversitesi
Gümüşhane University

Hüseyin KANSU
20-21-22. Dönem İstanbul Milletvekili

BİLİM KURULU
SCIENTIFIC BOARD

Prof. Dr. Adnan JAHIC	*University of Tuzla, Bosnia-Herzegovina*
Prof. Dr. Ahmet SARI	*Atatürk Üniversitesi, Türkiye*
Prof. Dr. Ali UTKU	*Atatürk Üniversitesi, Türkiye*
Prof. Dr. Asım YAPICI	*Çukurova Üniversitesi, Türkiye*
Prof. Dr. Barış ÖZDAL	*Uludağ Üniversitesi, Türkiye*
Prof. Dr. Bayram NAZIR	*Gümüşhane Üniversitesi, Türkiye*
Prof. Dr. Camgırbek BÖKÖŞOV	*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan*
Prof. Dr. Coşkun TOPAL	*Gümüşhane Üniversitesi, Türkiye*
Prof. Dr. Dzemaludin LATIC	*University of Sarajevo, Bosnia-Herzegovina*
Prof. Dr. Enes DURMISEVIC	*University of Sarajevo, Bosnia-Herzegovina*
Prof. Dr. Gökhan ÇETİNSAYA	*İstanbul Şehir Üniversitesi, Türkiye*
Prof. Dr. Hayri KIRBAŞOĞLU	*Ankara Üniversitesi, Türkiye*
Prof. Dr. Mehmet Akif AYDIN	*İstanbul Medipol Üniversitesi, Türkiye*
Prof. Dr. Mehmet Ali BÜYÜKKARA	*İstanbul Şehir Üniversitesi, Türkiye*
Prof. Dr. Birgül DEMİRTAŞ	*TOBB ETÜ, Türkiye*
Prof. Dr. Mirzatay JOLDASBEKOV	*L.N. Gumilyov Eurasian National University, Kazakhstan*
Prof. Dr. Mustafa ORÇAN	*Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türkiye*
Prof. Dr. Nasrullah HACIMÜFTÜOĞLU	*Bayburt Üniversitesi, Türkiye*
Prof. Dr. Nur SARALAEV	*Kyrgyz State Technical University, Kyrgyzstan*
Prof. Dr. Şaban Ali DÜZGÜN	*Ankara Üniversitesi, Türkiye*
Prof. Dr. Tarik OBRALIC	*University of Travnik, Bosnia-Herzegovina*
Prof. Dr. Vefa TAŞDELEN	*Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye*
Prof. Dr. Zuhdija HASANOVIC	*University of Sarajevo, Bosnia-Herzegovina*
Doç. Dr. Aigerim SHİLBEKOVA	*Atyrau State University, Kazakhstan*
Doç. Dr. Ali Servet ÖNCÜ	*Atatürk Üniversitesi, Türkiye*
Doç. Dr. Aliye Fatma MATARACI	*International University of Sarajevo, Bosnia-Herzegovina*
Doç. Dr. Engin JABLE	*University of Pristina, Kosovo*
Doç. Dr. Fatih GÖKTAŞ	*Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye*
Doç. Dr. Fatih YALÇIN	*Gümüşhane Üniversitesi, Türkiye*
Doç. Dr. Lütfi SUNAR	*İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türkiye*
Doç. Dr. Mahmut Hakkı AKIN	*Necmettin Erbakan Üniversitesi, Türkiye*
Doç. Dr. Mehmet Sait DİLEK	*Atatürk Üniversitesi, Türkiye*
Doç. Dr. Mesut ÖZCAN	*Dışişleri Bakanlığı Diplomasi Akademisi, Türkiye*
Doç. Dr. Ragıp Kutay KARACA	*Nişantaşı Üniversitesi, Türkiye*
Doç. Dr. Rahman ADEMİ	*Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türkiye*
Doç. Dr. Süleyman ERKAN	*Karadeniz Teknik Üniversitesi, Türkiye*
Doç. Dr. Yakup KAHRAMAN	*Gümüşhane Üniversitesi, Türkiye*
Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahman BABACAN	*İstanbul Medipol Üniversitesi, Türkiye*
Dr. Öğr. Üyesi. Adem İNCE	*Siirt Üniversitesi, Türkiye*
Dr. Öğr. Üyesi Admir MULAOSMANOVIC	*International University of Sarajevo, Bosnia-Herzegovina*
Dr. Öğr. Üyesi Almasa MULALIC	*International University of Sarajevo, Bosnia-Herzegovina*
Dr. Öğr. Üyesi Ayça EMİNOĞLU	*Karadeniz Teknik Üniversitesi, Türkiye*
Dr. Öğr. Üyesi Behruz Bekbabayi	*Allameh Tabataba'i University, Iran*
Dr. Öğr. Üyesi Berat SARIKAYA	*Gümüşhane Üniversitesi, Türkiye*
Dr. Öğr. Üyesi Faruk KARAASLAN	*Necmettin Erbakan Üniversitesi, Türkiye*
Dr. Öğr. Üyesi Goran SIMIC	*International University of Sarajevo, Bosnia-Herzegovina*
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa GÖNERİGÖK	*Muş Alparslan Üniversitesi, Türkiye*
Dr. Öğr. Üyesi Muzaffer ŞENEL	*İstanbul Şehir Üniversitesi, Türkiye*
Dr. Öğr. Üyesi Nudzejma OBRALIC	*International University of Sarajevo, Bosnia-Herzegovina*
Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan EKİNCİ	*Erzurum Teknik Üniversitesi, Türkiye*
Dr. Abdiraşit BABATAEV	*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan*
Dr. Zülfiyye Veliyeva ÖNLEN	*Azerbaijan National Academy of Sciences, Azerbaijan*

KATILIMCI LİSTESİ
LIST OF PARTICIPANTS

Prof. Dr. Ali AKDOĞAN	*Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Rize, Türkiye*
Prof. Dr. Coşkun TOPAL	*Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane, Türkiye*
Prof. Dr. Dzemaludin LATIC	*University of Sarajevo, Sarajevo, Bosnia-Herzegovina*
Prof. Dr. Enes DURMISEVIC	*University of Sarajevo, Sarajevo, Bosnia-Herzegovina*
Prof. Dr. H. Haluk ERDEM	*Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye*
Prof. Dr. Hanifa OBRALIC	*University of Travnik, Travnik, Bosnia-Herzegovina*
Prof. Dr. Hüseyin SADOĞLU	*Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon, Türkiye*
Prof. Dr. Hüsnü Ezber BODUR	*Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniv., Kahramanmaraş, Türkiye*
Prof. Dr. İsmail BARDHI	*Akademisyen – Yazar / Academician - Author, Skopje Macedonia*
Prof. Dr. M. Çağatay OKUTAN	*Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon, Türkiye*
Prof. Dr. Mehmet RZAYEV	*Naxçıvan Dövlət Universiteti, Naxçıvan, Azərbaycan*
Prof. Dr. Mustafa KAHRAMANYOL	*Emekli Öğr. Üy., Bşbk. Balkan İş. Eski Uyum., Ankara, Türkiye*
Prof. Dr. Orhan BAJREKTAREVIC	*University of Sarajevo, Sarajevo, Bosnia-Herzegovina*
Prof. Dr. Sead OMERHODZIĆ	*University of Tuzla, Tuzla, Bosnia-Herzegovina*
Prof. Dr. Semsudin PLOJOVIC	*International University of Novi Pazar, Novi Pazar, Serbia*
Prof. Dr. Tarik OBRALIC	*University of Travnik, Travnik, Bosnia-Herzegovina*
Prof. Dr. Tuncay İMAMOĞLU	*Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye*
Prof. Dr. Ülkü ELİUZ	*Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon, Türkiye*
Prof. Dr. Vefa TAŞDELEN	*Kyrgyz-Turkish Manas University, Bishkek, Kyrgyzstan*
Doç. Dr. Abbas AHMEDOV	*Naxçıvan Dövlət Universiteti, Naxçıvan, Azərbaycan*
Doç. Dr. Abdurrahman ALTUNTAŞ	*Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane, Türkiye*
Doç. Dr. Ali Rıza SANDALCILAR	*Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Rize, Türkiye*
Doç. Dr. Aliye Fatma MATARACI	*International Univ. of Sarajevo, Sarajevo, Bosnia-Herzegovina*
Doç. Dr. Amel ALIC	*University of Zenica, Zenica, Bosnia-Herzegovina*
Doç. Dr. Cenan KUVANCI	*Erciyes Üniversitesi, Kayseri, Türkiye*
Doç. Dr. Hanifi ŞAHİN	*Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye*
Doç. Dr. Hilmi KARAAĞAÇ	*Gazi Üniversitesi, Ankara, Türkiye*
Doç. Dr. İsmail KÖSE	*Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon, Türkiye*
Doç. Dr. Kamil SARITAŞ	*Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye*
Doç. Dr. Meheddin İSPİR	*Erzurum Teknik Üniversitesi, Erzurum, Türkiye*
Doç. Dr. Mehmed GANIC	*International Univ. of Sarajevo, Sarajevo, Bosnia-Herzegovina*
Doç. Dr. Mehmet DİNÇOĞLU	*Muş Alparslan Üniversitesi, Muş, Türkiye*
Doç. Dr. Mojmir SABOLOVIC	*Czech Technical University, Prague, Czech Republic*
Doç. Dr. Muhidin MULALIC	*International Univ. of Sarajevo, Sarajevo, Bosnia-Herzegovina*
Doç. Dr. Mustafa Zeki ÇIRAKLI	*Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon, Türkiye*
Doç. Dr. Nicat MAMEDOV	*Azerbaijan National Academy of Sciences, Baku, Azerbaijan*
Doç. Dr. Raşad ASGEROV	*Azerbaijan National Academy of Sciences, Baku, Azerbaijan*
Doç. Dr. Senad BUSATLIC	*International Univ. of Sarajevo, Sarajevo, Bosnia-Herzegovina*
Doç. Dr. Yusuf Ziya SÜMBÜLLÜ	*Erzurum Teknik Üniversitesi, Erzurum, Türkiye*
Doç. Dr. Özgür SELVİ	*Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale, Türkiye*
Dr. Öğr. Üyesi Admir MULAOSMANOVIC	*International Univ. of Sarajevo, Sarajevo, Bosnia-Herzegovina*
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet UYANIKER	*Ardahan Üniversitesi, Ardahan, Türkiye*
Dr. Öğr. Üyesi Ali CANÇELİK	*Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli, Türkiye*
Dr. Öğr. Üyesi Almasa MULALIC	*International Univ. of Sarajevo, Sarajevo, Bosnia-Herzegovina*
Dr. Öğr. Üyesi Asim DURAN	*Ordu Üniversitesi, Ordu, Türkiye*
Dr. Öğr. Üyesi Azra BRANKOVIC	*International Univ. of Sarajevo, Sarajevo, Bosnia-Herzegovina*
Dr. Öğr. Üyesi Bahar ÖZTÜRK	*Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane, Türkiye*
Dr. Öğr. Üyesi Baqır BABAYEV	*Naxçıvan Dövlət Universiteti, Naxçıvan, Azərbaycan*
Dr. Öğr. Üyesi Berat SARIKAYA	*Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane, Türkiye*
Dr. Öğr. Üyesi Bora YILMAZ	*Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van, Türkiye*
Dr. Öğr. Üyesi Davut AĞBAL	*Amasya Üniversitesi, Amasya, Türkiye*
Dr. Öğr. Üyesi Emre Ş. ASLAN	*Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane, Türkiye*
Dr. Öğr. Üyesi Fatih ORHAN	*Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Erzincan, Türkiye*
Dr. Öğr. Üyesi Fehmi TURGUT	*Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon, Türkiye*
Dr. Öğr. Üyesi Fethi NAS	*Bartın Üniversitesi, Bartın, Türkiye*
Dr. Öğr. Üyesi Güler YARCI	*Marmara Üniversitesi, İstanbul, Türkiye*
Dr. Öğr. Üyesi Hamza AKTAŞ	*Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane, Türkiye*
Dr. Öğr. Üyesi Hasan YERKAZAN	*Amasya Üniversitesi, Amasya, Türkiye*

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Caner TÜRK	*Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Erzincan, Türkiye*
Dr. Öğr. Üyesi Metin AKYÜZ	*Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu, Türkiye*
Dr. Öğr. Üyesi Muhammet AYDIN	*Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane, Türkiye*
Dr. Öğr. Üyesi Murat KEKLİK	*Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van, Türkiye*
Dr. Öğr. Üyesi Murat POLAT	*Amasya Üniversitesi, Amasya, Türkiye*
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa AYYILDIZ	*Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane, Türkiye*
Dr. Öğr. Üyesi Mümin HAKKIOĞLU	*Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane, Türkiye*
Dr. Öğr. Üyesi Nudzejma OBRALIC	*International Univ. of Sarajevo, Sarajevo, Bosnia-Herzegovina*
Dr. Öğr. Üyesi Numan ÇAKIR	*Bayburt Üniversitesi, Bayburt, Türkiye*
Dr. Öğr. Üyesi Onur AKÇAKAYA	*Ardahan Üniversitesi, Ardahan, Türkiye*
Dr. Öğr. Üyesi Recep ÇELİK	*Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane, Türkiye*
Dr. Öğr. Üyesi Salih YALIN	*Erciyes Üniversitesi, Kayseri, Türkiye*
Dr. Öğr. Üyesi Servet TİKEN	*Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye*
Dr. Öğr. Üyesi Şekip Şadiye YAŞAR	*Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane, Türkiye*
Dr. Fatih Ali Hasaneyn Muhammed ŞERİF	*Yazar – Aktivist / Author – Activist, Khartoum, Sudan*
Dr. Elvir DURANOVIC	*Ins. for Islamic Trad. of Bosniaks, Sarajevo, Bosnia-Herzegovina*
Dr. Ermamat ERGESHOV	*Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye*
Dr. Harun KARCIC	*Al Jazeera Balkans Tv, Sarajevo, Bosnia-Herzegovina*
Dr. Hikmet KARCIC	*International Univ. of Sarajevo, Sarajevo, Bosnia-Herzegovina*
Dr. Hüseyin KANSU	*20- 21- 22. Dönem İstanbul Milletvekili, İstanbul, Türkiye*
Dr. Samir VILDIC	*Uludağ Üniversitesi, Bursa, Türkiye*
Dr. Süleyman GÜNDÜZ	*Gazeteci – Yazar, İstanbul, Türkiye*
Öğr. Gör. Çağlayan DOĞAN	*Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane, Türkiye*
Öğr. Gör. Araz ASLANLI	*Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Bakü, Azerbaycan*
Öğr. Gör. İsmail Hakkı PASLI	*Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli, Türkiye*
Öğr. Gör. İsmail HODZIC	*Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun, Türkiye*
Öğr. Gör. Kürşad KARA	*Bayburt Üniversitesi, Bayburt, Türkiye*
Öğr. Gör. Selahattin ÖZBERK	*Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniv., Kahramanmaraş, Türkiye*
Öğr. Gör. Tuğçe ULUBAY	*Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniv., Kahramanmaraş, Türkiye*
Arş. Gör. Ahmet VURAL	*Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane, Türkiye*
Arş. Gör. Hasan Bozkurt ÇELİK	*Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane, Türkiye*
Arş. Gör. Kezban AYRAN CİHAN	*Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Rize, Türkiye*
Arş. Gör. Öznur YEMEZ	*Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon, Türkiye*
Arş. Gör. Tunahan HACİİMAMOĞLU	*Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Rize, Türkiye*
Arş. Gör. Veli KILIÇARİSLAN	*Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye*
Arş. Gör. Neva DOĞAN	*Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane, Türkiye*
Emir ASCERIC	*Deputy Mayor of Novi Pazar, Novi Pazar, Serbia*
Uzm. Laman SULEYMANLI	*Kafkasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara, Türkiye*
Uzm. Karim ASGHARİ	*Kafkasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara, Türkiye*
Araştırmacı Özkan ÜNAL	*Emniyet Teşkilatı, Ankara, Türkiye*
Araştırmacı Çağatay BALCI	*Polis Akademisi, Ankara, Türkiye*
Davut NURİLER	*Başbakanlık E. Müşaviri, İstanbul, Türkiye*
Ahmet SERT	*Uluslararası Alija Düşünce Derneği, Bursa, Türkiye*
Z. Deniz ALTINSOY	*Gazi Üniversitesi, Ankara, Türkiye*
Sonay GÜZEL ÖZÇUBUKÇU	*Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane, Türkiye*
Aynur LİMON	*Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar, Türkiye*

ÖNSÖZ
PREFACE

Her yıl bir ülkeyi ve o ülke ile özdeşleşmiş bir şahsiyeti merkeze alarak, hem bilim dünyasına katkıda bulunmak hem de sözü edilen ülkenin bilim insanları ile bir araya gelerek diyalog alanları üretmek hedefiyle yaklaşık bir buçuk yıl önce filizlenen bir düşüncenin gerçeğe dönüşmüş olmasının haklı gururunu yaşıyoruz. Gönül derinliğimizin gereklerini göz önünde bulundurarak Balkanlar, Orta Asya, Orta Doğu ve Afrika olarak belirlediğimiz çalışma alanımız içinde ortak bir geçmişe sahip olduğumuz coğrafyalarla ortak bir gelecek inşa etme yönündeki çabalara samimi bir katkı koyacağımızı umut ediyoruz.

Bu kapsamda, ilk temasını "Aliya İzzetbegoviç ve Bosna-Hersek" olarak seçtiğimiz üç gün süren Uluslararası Bir Bilge Bir Ülke Sempozyumu'muzda sunulan bildiriler ve yapılan konuşmalarla bir yandan Hakk'a yürüyüşünün 15. sene-i devriyesinde Aliya İzzetbegoviç'i anlamak için akademik bir platform oluşturmaya, bir yandan da farklı kültürlerin temsilcileri aracılığı ile ortak bir bilinç geliştirmeye çalıştık. Gerek devlet adamı olarak, gerekse Doğu'yu ve Batı'yı derinliğine bilen bir aydın olarak sanata yaklaşımından siyaset anlayışına, dava bilincinden özgürlük tutkusuna, dini kavrayışından ahlaki duruşuna, öğretmen bakışından aktivist tavırlarına kadar sayısız örnek yönünün konuşulduğu sempozyumumuz aracılığı ile İzzetbegoviç'i ülkesi ile bütünleştirerek özelikle genç kuşaklarla buluşturmayı amaçladık. Ayrıca İzzetbegoviç'in düşünce dünyası ve pratik mirasının unutulmayacağına ve Bosna halkıyla aramızdaki bağların canlı tutulacağına yönelik kararlılığımızı ve Aliya'nın mirasının hepimizin mirası olduğuna ilişkin bakışımızı bir kez daha vurguladık.

Yedi oturum ve yirmi yedi paralel oturumda gerçekleşen sempozyumuza Türkiye, Bosna-Hersek, Azerbaycan, Kırgızistan, Sırbistan, Çek Cumhuriyeti ve Makedonya'dan 29'u yabancı 115 bilim insanı 92 bildiri, 4 konuşma ve 1 panel programı ile katkıda bulunmuştur. Ayrıca Bosna Halk Müziği (Sevdalinka) Konseri düzenlenmiş, Bosna-Hersek Dostları Vakfı Yönetim Kurulu Başkanı Sayın Saffet Erdem Beyefendi'nin bizlerle paylaşma cömertliğini gösterdiği "1992-1995 Kuşatma Altındaki Saraybosna'dan Savaşa Ait Fotoğraf Kareleri" ile Eğitim-Bir-Sen Gümüşhane şubesi tarafından hazırlanan "Aliya İzzetbegoviç ve Bosna-Hersek" adlı 2 fotoğraf sergisi katılımcıların ve ziyaretçilerin istifadesine sunulmuştur.

Bu yoğun ve oldukça verimli çalışmayı gerçekleştirmemizde bizlerden yardımlarını ve ilgilerini esirgemeyen birçok kişiye teşekkür borcumuz var. Sürecin başından sonuna dek desteğini eksik etmeyen Rektörümüz Sayın Prof. Dr. Halil İbrahim ZEYBEK'e ve sempozyum ortağımız Uluslararası Saraybosna Üniversitesi Rektörü Sayın Prof. Dr. Ahmet YILDIRIM'a; Gümüşhane Belediye Başkanımız Sayın Ercan ÇİMEN'in şahsında Gümüşhane Belediyesi'ne; Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA)'na; Gümüşhane Halkbank Şube Müdürümüz Sayın Ercan BİRTEK'in şahsında Halkbank Genel Müdürlüğü'ne, Sayın İsmail AKÇAY Beyefendi'nin şahsında Gümüşhane Sanayii ve Ticaret Odası'na, Sayın Hasan ÇİÇEK'in şahsında Hasankeyf Kafe'ye, Sayın Abdülbaki KARA'nın şahsında ilimiz pestil ve köme üreticilerine, Gümüşhane İl Milli Eğitim Müdürümüz Sayın Seydi DOĞAN Beyefendi'ye en kalbi şükranlarımızı sunuyoruz. Kendilerinden ricada bulunduğumuzda bütün açık yüreklilikleri ile mevzubahis Aliya ise gerisi teferruattır diyerek bizlere büyük katkılarda bulunan hemşehrilerimiz Sayın Kurban KARAGÖZ'e ve 22. Dönem Gümüşhane Milletvekilimiz Sayın Sabri VARAN'a çok teşekkür ediyoruz. Bu kitabın hazırlanmasındaki emeklerinden ve özverisinden ötürü Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali GÜCER hocamıza borcumuzun büyük olduğunu biliyor, şaşmaz dostluğunu ve yüce gönüllüğünü unutmayacağımızı ifade etmek istiyoruz.

Güçlü duygular ve güzel umutlarla "Aliya İzzetbegoviç ve Bosna-Hersek" temalı I. Uluslararası Bir Bilge Bir Ülke Sempozyum'umuzun ve sunulan bildiriler arasından seçilerek oluşturulan elinizdeki Bildiriler Kitabı'nın hayırlara vesile olmasını diliyoruz.

Sempozyum Düzenleme Kurulu

SUNUŞ
PRESENTATION

3-5 Ekim 2018 tarihlerinde üniversitemiz ev sahipliğinde ve Uluslararası Saraybosna Üniversitesi ortaklığında "Aliya İzzetbegoviç ve Bosna-Hersek" temasıyla düzenlemiş olduğumuz I. Uluslararası Bir Bilge Bir Ülke Sempozyumu'muzu başarı ile gerçekleştirmiş olmanın haklı gururunu yaşıyoruz. 29'u yurtdışından olmak üzere toplam 115 bilim insanının katkı verdiği bu bilimsel çalışmamızın sempozyum dünyasında şimdiden önemli bir yer edindiğini belirtmekten mutluluk duyuyoruz. İki yılda bir yapılacak ve Balkanlar, Orta Asya, Orta Doğu ve Afrika'dan bir ülkeyi ve o ülke ile özdeşleşmiş bir şahsiyeti değişik disiplinlerde ele alacak "Uluslararası Bir Bilge Bir Ülke Sempozyumu" dizimizle hem bilim dünyasına katkıda bulunmayı hem de o coğrafyalarla olan gönül bağlarımızı sürdürmeyi amaçlamaktayız.

Üniversitemizin kuruluşunun 10. yılında, sempozyum dizimize vefatının 15. sene-i devriyesinde Aliya İzzetbegoviç ve güzel ülkesi Bosna-Hersek ile başlamak bizler için ayrı bir kıvanç vesilesidir. İzzetbegoviç, hiç kuşkusuz, doksanlı yılların başında Batılı iktidar sahiplerinin sessizliği karşısında kararlılığı, söylemleri, duruşu ve eylemleriyle insanlığa yitirdiklerini hatırlatan bir uyarıcı, bir öğretmen olmuştur. Biz de, bu büyük bilgeyi anmak, kendisine ve ülkesine yönelik hassasiyete katkıda bulunmak adına bilim dünyasında bir kapı aralamak istedik. Sempozyumumuz sonrası aldığımız birbirinden kıymetli geri dönüş ve değerlendirmeler çabalarımızın karşılık bulduğunu, beklentilerimizin gerçeğe dönüştüğünü göstermesi bakımından son derece sevindirici ve heyecan vericidir.

Bütün görsellerimizde ve elinizdeki bu Bildirler Kitabı'nda gördüğünüz sempozyum logomuz biri kırmızı diğeri siyah iki hilalden oluşmaktadır. Kırmızı hilal vatanımız ve gönül coğrafyamız için canlarını ve kanlarını veren aziz şehitlerimizi ve gazilerimizi, siyah hilal ise İslam dünyasının bugünkü halini simgelemektedir. Ortadaki bilge –ki bu sempozyumumuzda Aliya İzzetbegoviç'tir- düşünceleri ve mücadeleleri ile bu kuşatılmışlıktan çıkabilmemiz için bizlere yol açan her daim ihtiyaç duyduğumuz öncüleri anlatmaktadır. Bu vesileyle Malazgirt'ten İstanbul önlerine; Kosova'dan Çanakkale'ye; Galiçya'dan Kafkasya'ya, Sarıkamış'tan Karabağ'a, Gazze'ye, Srebrenitsa'ya, Saraybosna'ya ve 15 Temmuz'a inançları uğruna hayatlarından vazgeçen bütün şehitlerimizin ve gazilerimizin aziz hatıraları önünde minnetle ve hürmetle eğiliyor, vefatının 15. Sene-i devriyesinde bulunduğumuz Aliya İzzetbegoviç'e Allah'tan rahmet diliyorum.

Başta düzenleme kurulu başkanı Dr. Öğr. Üyesi Mümin HAKKIOĞLU olmak üzere, "Uluslararası Bir Bilge Bir Ülke Sempozyumu"muzun düzenlenmesinde emeği geçen ve sürece değişik ölçülerde bireysel ve kurumsal olarak katkı verenlere teşekkür ediyor, sizleri muhabbetle selamlıyorum.

Prof. Dr. Halil İbrahim ZEYBEK
Gümüşhane Üniversitesi Rektörü

İÇİNDEKİLER
CONTENTS

Politička i Društvena Misao Alije Izetbegovića 1
Alijina „Ideja Bosne“ Na Putu Svoga Ostvarenja 9
Boşnaklar'ın Haysiyet ve Hürriyet Mücadelesi Soykırım Tehdidi Altindaki Bosna'nın Savunmasında Türkiye'nin Yeri 20
Aliya İzzetbegoviç'in Kur'an'ı Anlama Biçimi 32
1877-1895 Yıllarında Hersek, Saraybosna, Travnik, Banaluka Sancaklarından Türkiye'ye Gelen Göçmenler 44
Bosna-Hersek'te Tasavvufî Hayat 60
Psiko-Sosyal Açıdan Aliya İzzetbegoviç'in Din ve Ahlak Düşüncesi 69
Dr. Fatih Ali Hasaneyn Muhammed Şerif'in Gözünden Aliya 96
Türkiye ile Bosna-Hersek Arasındaki Ticaretin Sektörel Analizi 112
Concept of Duty and Price of Interests between 'East' and 'West' 118
Doğu-Batı Diyalektiği Bağlamında Dini Gelenekleri Yeniden Düşünmek: Ali Şeriati ve Aliya İzzetbegoviç Üzerine Bazı Karşılaştırmalar 126
Aliya İzzetbegoviç'te Din ve Ahlak 140
Turkey and Bosnia and Herzegovina Economic Relations 146
Türk Televizyonunda Izzetbegoviç: Alija Dizisi 156
Bosna Savaşı'nı Anlatan Sinema Filmleri Üzerine Bir Okuma Denemesi: Pretty Village, Pretty Flame (Lepa Sela, Lepo Gore) 169
Aliya İzzetbegoviç'de "Dinî Yenilenme" Fikri 173
Bölgesel Güvenlik Kompleksi Ekseninde Avrupa Birliği-Bosna Hersek Cumhuriyeti İlişkileri 182
Aliya İzzetbegoviç'te Kur'ân ve Müslüman Şahsiyet 196
The European Islam, Bosnian Islam and Islamic Tradition of Bosniaks in the Thought of Alija Izetbegovic 204
Alıja Izetbegovıc and Sandzak 212
Bir Marka Kişilik Olarak Aliya İzzetbegoviç'in Türk Toplumundaki Algısı 227
"Turska Krivica" – Jedan Od Motiva Genocida Nad Bošnjacima 238
Maddi Kültür Öğelerine Göre Bosna Hersek'te Türk Kültürünün İzleri 249
Metin Bir Bilge, Müstahkem Bir Ülke: Aliya'nın Bosnası'nda Osmanlı Kaleleri 260
Aliya İzzetbegoviç Düşüncesinde Ortak Yaşama Kültürü 297
Aliya İzzetbegoviç'in Düşüncesinde Ahlak-Terbiye İlişkisi 301
Aliya İzzetbegoviç'in İhya Düşüncesi: Müslümanların Geri Kalma Nedenleri ve Çözüm Önerileri 309
Boşnak Kimliğinin İnkişafında Etkin Rol Oynayan Faktörler 326
"İslâm Beş Esas Üzerine Kurulmuştur…" Hadisini Aliya İzzetbegoviç ile Anlamak 339
Aliya İzzetbegoviç'in Düşünce Dünyasında Allah Tasavvuru 350
Aliya İzetbegoviç'in Başkomutanlığı ve Askerlik Hayatı 358
Bosna Savaşı'nın İngiliz Parlamentosundaki Yansımaları ve Aliya İzzetbegoviç 360
Boşnak Halk İnançlarında Ziyaret Yerleri: Ayvaz Dede Örneği 379
Bosna'daki Katliamlar Engellenebilir Miydi? Dönemin CIA Belgeleri 386
Bosna'nın Kurucu Metni "Tarihe Tanıklığım" ve Aliya İzzetbegoviç 395
Aliya İzzetbegoviç'in Konuşma Metinlerine ve Eserlerine Yansıyan Değerlerin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi 413

Şuara Tezkirelere Göre Bosnalı Şairler 426
Twenty–Six Years of Independence of Bosnia and Herzegovina: The Economics of Early Transition and How to Go Further? 446
Aliye İzzetbegoviç'in "Doğu ve Batı Arasında İslam" Eserinde Dinle Ahlakın Felsefi Bağlılığı 455
Bir Modern Çağ Tragedyası: Bosna Şarkısı 463
Aliya İzzetbegoviç'in Düşüncesinde Dinlerin Diyalektiği ve İslam 471
Critical Analysis of Izetbegovic's Socio-Political Thought 490
Mesîhî'de Doğal Söyleyiş 501
Bir Siyasetçi ve Hukukçu Gözüyle İslam Hukuku (Aliya İzzetbegoviç Örneği) 513
Aliya İzzetbegoviç'in Düşüncesinde Dini Çoğulculuk 539
Bosna ve Boşnaklar 548
Masumiyetin Ölümü: İngiliz Şiirinde Bosna Savaşı'nın Çocuk Kurbanları 567
Argümantasyon Yoluyla Fikir İklimi Oluşturma: Aliya İzzet Begoviç Örneği 579
Post-War Generations' Awareness and Knowledge of the Life and Works of Alija Izetbegović 590
Aliya İzzetbegoviç'in Düşünce Dünyasında Kur'ân 596
Savaş Sonrası Dönemde Mostar'da Entegrasyon Problemi 621
Aliye İzzetbegoviç"İn Felsefesinde Entellektüel Özgürlük Düşüncesinin Başlica Çizgileri 627
Aliya İzzetbegoviç'in Yararcı Ahlak Eleştirisi 634
İnsani Müdahale ve Meşruluğu; Bosna Örneği 648
Alija Izetbegovic: Natural Leadership Qualities and Approaches 676
Aliya İzzetbegoviç ve Bosna-Hersek Bir Osmanlı Mirası: Hacı Aliya Camii 683
Alija Izetbegovic - the Charismatic Leader of the Middle Path 692
Aliya İzzetbegoviç'in Yahudilik, Hırıstiyanlık ve İslam Hakkındaki Düşünceleri 697
Başkaldıran Ruhların Simgesi: Aliya İzzetbegoviç 704
Aliya İzzetbegoviç'in Devlet ve Toplum Anlayışında İnşacı Bir Unsur Olarak Eğitim 718
Bir Edebiyat ve Düşünce Dergisi Kayıtlar'da Bosna-Hersek Hassasiyeti 729
Boşnak Ninnileri Üzerine Bir İnceleme 737

Aliya İzzetbegoviç'in Devlet ve Toplum Anlayışında İnşacı Bir Unsur Olarak Eğitim

Vefa TAŞDELEN
Yıldız Teknik Üniversitesi

Giriş

Aliya İzzetbegoviç, öncelikle bir düşünür, bir devlet, siyaset ve aksiyon adamıdır. İnsan, devlet, toplum ve siyaset anlayışı bir dünya görüşüne dayanır. Bu dünya görüşü belirli değerleri önceler, belirli değerleri kültürün, gelişmenin ve kalkınmanın temeli haline getirir. Bu değerler, bir insan anlayışı etrafında örüntülendirilebilir. Varlık, bilgi, ahlâk, devlet ve toplum anlayışı insan anlayışında kaynağını bulur. Görüşlerini, insanlığın felsefe, bilim, kültür ve sanat birikimi ile besler. Mevlâna'nın pergel metaforu, onun için de fazlasıyla geçerlidir. Bir ayağıyla İslâm düşüncesinin sabit ve değişkenleri içinde bulunurken, diğer ayağı ile bütün âlemi dolaşır ve bunu kutsal bir yolculuk gibi yapar. Önünde zamanın ve geçmiş yüzyılların biriken teorik ve pratik devasa sorunları vardır (K: 241-253). Kimi zaman hapishanenin, kimi zaman savaşın ve şiddetin zor koşulları altında yazdığı eserleri, bir dönemin tanıklığını yapar. Bu eserlerde çağın sorunları yanında, İslâm kültürünün kendi içindeki felsefi, teolojik, eğitimsel ve kültürel sorunları da vardır. Bir dönem kapanmakta yeni, bir dönem başlamaktadır. Ele aldığı konular, sorduğu sorular, duyduğu kaygılar açısından bakıldığında Mehmet Akif'le benzer yönlerinin olduğu görülebilir. Çırpınışlarında, bir dönemin batışının yeni bir dönemin doğuşunun sancıları sezilir. Şöyle seslenmek ister gibidir: "İnsanlık için, dünya için, İslâm kültürü için, Bosna için, gecikmeden, hemen şimdi, acil olarak bir şeyler yapmamız gerekir; yarın çok geç olabilir." Onda, gören, anlayan ve sezen bir kişinin bakışı vardır; eserleri felsefe ve edebiyat olmadan önce hayattır, tecrübedir, mücadeledir, hayattan süzülen arı duru damlalardır. Bu açıdan, Aliya'nın eğitim felsefesi denildiğinde sadece eğitim öğretim konusundaki görüşleri anlaşılmamalı; varlık, insan, devlet, toplum, kültür ve medeniyet anlayışı anlaşılmalıdır (DBAİ: 88-94). O, eğitimden sadece bilgiyi, öğrenmeyi anlamaz, geniş anlamda yaşamayı anlar, eylemeyi ve mücadele vermeyi anlar. Hepsi, zihinden çıkar, zihne döner; bu da kişiliğin en temel faaliyeti olarak bir yaşama tutumuna dönüşür.

Aliya'da, eğitim, toplumun temeli olarak ortaya çıkar. Öncelikle ailede, daha sonra da okulda gerçekleşir. Bu açıdan öncelikle ahlâk ve değer, ikinci olarak da bilim ve teknik eğitimidir. Bu eğitim biçimi çalışma, üretme, estetik duyarlık (*zevk-i selim*) eğitimi olarak giderek bütüncül bir yaklaşımı ifade eder (ÖK: 30). İslâm toplumları bu bilgi ve kültürü, bu terbiye ve ahlâkı kazanabilmek için ellerindeki bütün sermayeyi eğitim ve öğretime yatırmalıdırlar; zira tek kazanım noktası burasıdır. Eğitime yatırım yapmadan yapılan bütün yatırımlar eksik ve sonuçsuz kalır. *İslâm Deklarasyonu*'nda şöyle der: "İslâm dünyasının şu anda bulunduğu aşağı

durumdan hızlı bir şekilde kurtulması için birlik ve beraberliğin yanında, öğretim ikinci ve en önemli etkendir. Müslüman ülkeler yeteri kadar sermaye sahibi değildir, öyleyse var olan sermayelerini her şeyden verimli olan öğretime yatırmalıdırlar" (İD, 59). Ancak burada eğitim faaliyeti öğretime, ahlâk ve kişilik eğitimi de fen ve teknoloji eğitimine eşlik eder. Şahsiyet eğitimi, eğitim ve öğretimin ruhu gibidir. Ne eğitimi olursa olsun ister zihin, ister duygu, ister beden eğitimi, öncelikle ahlâk ve değer eğitimi olmalıdır. Aliya, bu konuda Nurettin Topçu ile aynı görüşü paylaşır: Fen ve teknoloji eğitimi verilmeden önce, şahsiyet eğitimi verilmelidir, aksi halde verilen fen ve teknoloji eğitimi zararlı ve yıkıcı bile olabilir (Bkz. Topçu, 1998: 41, 107, 176). Bu konuda şöyle der: "Eğitim [öğretim] kendi başına insanları terbiye etmez; onları daha serbest [özgür], daha insanî kılmaz, fakat daha kabiliyetli, daha verimli, topluma daha faydalı yapar. Tarihin gösterdiği gibi tahsilli insanlar ve milletler kötüye alet olarak kullanılabilirler ve bu işlerde geri kalmış olanlardan daha müessir olurlar" (DBAİ: 91).

Aliya'nın eğitim anlayışı somut eğitim pratiklerine dayanır, oradan türer. Şekilci, ezberci, zihni fesada uğratan, insanın iç âleminin gelişmesine katkı sunmayan, köleleştirici bir eğitim pratiği onun ortadan kaldırmak için mücadele ettiği bir anlayışın ürünüdür. O, teorinin ve pratiğin, ahlâkın ve bilimin, tekniğin ve değerin birlikteliğinden oluşan bir eğitim ideali ortaya koyar. Bu ideal, şahsiyet eğitiminin, fen ve teknoloji eğitiminin birlikteliğinden oluşur. Ancak, eğitimden, hepsinden önce şahsiyetin kurulması ve içinde yaşanılan zihin durumlarının yeniden inşası amaçlanır.

1. İnsan Doğasının İkicil Yapısı

Eğitim, çok bileşenli bir faaliyet alanıdır. Eğitim üzerine düşünmek, bir bütün olarak insan ve bilgi, varlık ve hayat, kültür ve medeniyet üzerine, ahlâk ve değer üzerine düşünmektir. Eğitim, zihnin, kişiliğin ve hayatın inşasıdır.

İnsanın olduğu yerde insan yetiştirme sanatı olarak eğitim de vardır. Kant'ın dediği gibi, insan ancak eğitimle insan haline gelebilir (Kant, 2006: 25). Bunun bir gereği olarak, insan, yalnız eğitim faaliyeti ile ilgilenmemiş, eğitmemiş eğitilmemiş, eğitimin ne olduğu ve nasıl olması gerektiği üzerinde de düşünmüştür. Bu çerçevede eğitim üzerine düşünme geleneği, gerek Doğu gerekse Batı kültürlerinde çok eskiye gider. Devleti ve toplumu merkeze alan yaklaşımlarda, eğitim, politikanın bir aygıtı, bireyi merkeze alan yaklaşımlarda ise bireyin (kendi kendini) inşası olarak görülmüştür. Sözgelimi Platon'la birlikte başlayan ve günümüze değin bir şekilde sürüp gelen organizmal devlet-toplum anlayışında –Platon, Aristoteles, Farabi, İbn Haldun, Thomas Hobbes örneğinde olduğu gibi- eğitim, öncelikle düzenin sağlanmasına yönelik bir faaliyet alanı olarak düşünülmüştür. Kanunların, adetlerin, törelerin, değerlerin, düzenin öğretilmesi, bir arada yaşama duygusunun kazandırılması öncelikli görülmüştür. Bireyi merkeze alan varoluşçu yaklaşımlarda ise insanın kendi kendisini seçmesi, kendi özgür iradesi ile kendi benliğini ve kişiliğini inşa etmesi esastır; bunun için ve bunu yapabilecek şekilde eğitilmiş olması gerekir. Kierkegaard'un, Jaspers'in, Heidegger'in, Sartre'ın, Camus'nün "otonom birey", "sahih

varoluş" (*authenticity*), "özgürlük", "benlik" kavramlarından çıkan sonuç budur.

Aliya, eğitimi, devlet ve toplum bütünlüğü içinde ele alır; ancak devlet ve toplumu da eğitim içinde ele alır. Birey olmayı toplum içinde, toplum olmayı da birey içinde görür. Bunlardan birini diğerine indirgemez. Olgun ve erdemli bireylerin ancak uygun bir toplum yapısı içinde yetişebileceğini düşünür; bu nedenle merkezde birey yer alır; birey de kendisini yetiştiren toplum tarafından çevrelenmiştir. Buna göre insan, hem birey hem toplumdur; kendi benliği ve kişiliği içinde her ikisidir de. Birey olma toplum, toplum olma da bir birey olma sorunudur. Bu ikicil (*dualistic*) yapı içinde eğitimin oluşturucu ve kurucu yönüne yapılan vurgu, belirgindir. Bu açıdan eğitim sadece organize edilen değil organize eden, sadece oluşturulan değil oluşturan bir güç ve faaliyet alanıdır; bireyin ve toplumun oluşması açısından, insanın kendi varlık yapısında ayrışık şekilde bulunan unsurların sentezlenmesi, dengelenmesi ve bir ahenk oluşturabilmesi açısından "varoluşsal" değerdedir. Bireyi anlamak, toplumu, zamanı ve gidişatı anlamak için eğitime bakmak gerekir. Aliya, bireyin ve toplumun sorunlarını eğitim açısından ele alır; çöküşün, inkırazın, yozlaşmanın nedenlerini eğitimde arar; eğitimden bütüne gider, bütünden eğitime gelir; ama her hâlükârda düşüncelerinin merkezine eğitim kavramını koyar. Eğitim, toplumun diğer bütün sorunlarının kendisinden türediği, kendisine bağlı olduğu ve yine sonuçta kendisine döndüğü merkezi sorundur. Aliya, tıpkı Platon'da olduğu gibi, bir bütün olarak toplumun iyiliğini ve mutluluğunu temele alan bir erdemliler toplumu düşünür. Eğitim bu amacı gerçekleştirecek biricik araçtır.

Aliya'ya göre insan tek boyuta indirgenebilecek, tek kavramla açıklanabilecek bir varlık değildir. Bakıldığında düşünce tarihinde insan doğası kavramı üzerine yoğunlaşmalar olmuştur. Denebilir ki, her filozof öncelikle insan doğası konusunda bir görüş ortaya koymuş, buradan hareketle varlık, bilgi, ahlâk, devlet ve toplum felsefelerini sistemleştirmiştir. Aliya'daki ikicil yapı Descartes'in "düşünen" (*res cogitans*) ve "yer kaplayan" (*res extensa*) ayrımına benzer, ancak onunki kadar karmaşık sorunlar içermez. Daha geriye gittiğimizde, Platon'un insan ruhunu farklı özellikleri ile ele alması, bu ayrımdan hareketle kendi devlet ve toplum felsefesini biçimlendirmesi de insan doğasını çoklu yapıda açıklama denemelerinden biri olarak görülebilir. Kierkegaard'un, insan benliğini sonlunun ve sonsuzun, ruhun ve bedenin, özgürlüğün ve zorunluluğun bir sentezi olarak tanımlaması da ikicil açıklama tarzlarından biri olarak görülebilir. Hayatın en yüksek formu insan doğasındaki ikicil yapının kurulabilmesinde ve korunabilmesinde ortaya çıkar. İslâm'ın erdem anlayışı insan doğasındaki dualistik yapının tanınmasında ortaya çıkar.

İnsan doğası kimi zaman akıl, kimi zaman duygu, kimi zaman ahlâk, kimi zaman toplum yaşamı, kimi zaman rekabet, kimi zaman bencillik olarak açıklanmıştır. Aliya da, "İnsan tüm bilimlerin söyleyebildiklerinden daha fazlasıdır." dedikten sonra (DBAİ, 37) kendi insan anlayışına temel oluşturması açısından ikicil yapıdan söz eder. Dualistik yapı kavramı öncelikle İslâm düşüncesinde kaynağını bulmakla birlikte farklı görüş ve inanışlardan da beslenir. Sözgelimi, Yahudilik dünyevi özellikleri ile oryaya

çıkar ve dünyasal güç üzerinde vurgu yapar. "İki efendiye birden hizmet edilemeyeceği" ilkesi, Hıristiyanlıkta uhrevi yönü öne çıkaran bir yönelim ortaya koyar. İslâmiyet'te ise durum farklıdır; o, kendi içinde dualistik bir yapı oluşturacak şekilde bu ikisini bileştirir (DBAİ: 20). Dünyevî ve uhrevî, maddî ve manevî unsur onda bir araya gelir: İnsan sadece ruh değildir, sadece beden de değildir, sadece akıl ya da söz değildir, sadece duygu da değildir. Sadece beden de değildir, sadece ruh da değildir, sadece birey de değildir, sadece toplum da değildir. Bu farklı, hatta karşıt doğalı unsurların bir araya gelmesi, bir birlik ve bütünlük oluşturmasıdır. İkicil yapı insanın maddi ve manevi, dünyevi ve uhrevi boyutlarını sentezler (ÖK: 167, 244). Aliya, *Doğu ve Batı Arasında İslâm*'ın girişinde yer verdiği "Zıddiyetler Cetveli"nde, İslâm'ın bu sentezci yapısına dikkat çeker (DBAİ: 26-28). Bu cetvelde ortaya çıktığı üzere, İslâm öğretisi aşırı uçlarda değil, ortada yer alır; vaz ettiği ibadetlerde bile dünyaya, insan hayatına ilişkin somut mesajlar verir. Hacda, kurbanda, zekatta, namazda, bu sosyal ve pratik fayda kendini gösterir. İslâm'ın mesajları, doğrudan sosyal hayata, dünyanın yeniden düzenlenmesine, insanın toplum içinde olgunlaşması ve ifade bulmasına yöneliktir.

Aliya, öncelikle bir ideolojiler döneminin adamıdır; görüşleri yer yer ideolojik dönemlerin gerilimini yansıtır; ama o yine de bir ideolojiden hareket etmez, bir ideolojinin sözcülüğünü yapmaz. Konumu açıktır. Bu konumun koordinatlarını çizecek şekilde, kendi çabasını, İslâm'ı günümüzün anladığı ve konuştuğu dile tercüme etme girişimi olarak niteler (DBAİ, 24). Bu tercüme faaliyetinde gözettiği şey insandır; insana ulaşmak için yine insandan hareket eder. İnsanı da dinî ve ideolojik aşırılıklar içinde anlamaz. Onun göz önünde tuttuğu husus, "ikicil yapı"dır. Hristiyanlık onu uhrevî, Yahudilik dünyevî, materyalizm maddî, idealizm ve rasyonalizm aklı ve ruhu ile ele almıştır. Olması gereken tek boyuta indirgenmemiş, çok boyutlu insandır. "Bu ikiciliğin bir tarafı dünyevi, öteki uhrevidir" (DBAİ: 36). İslâm ahlâkında indirgemeciliğin olmadığını belirtir (DBAİ: 290). Zira İslâm ahlâkı, insanın önüne "ya dünya ya ahret" (*ya/ya da*) gibi bir ikilem koymaz; düalist yapı (*hem/hem de*) bu ahlâk anlayışının temelini oluşturur.

Aliya'nın eğitim anlayışı, bireydeki, kültürdeki ve toplumdaki bu ikicil ve bütüncül yapıdan hareket eder. Anlama sorunu bu düalist yapının anlaşılması konusunda ortaya çıkar. Manevi anlamda ahlâkın ve kişiliğin olgunlaşması, maddi anlamda, refahın ve teknik ilerlemenin sağlanması amaç olarak görülür. İslâm dünyasının temel sorunu, bu ikicil yapının varoluş alanına aktarılamaması, teorinin pratikle ilişkilendirilememesidir. İslâm öğretisi, tevhit inanışında kaynağını bulmasına karşın, insan varoluşunun gerçekliğini yansıtacak şekilde böyle bir düalizme kapı aralamıştır. İslâm ruhuna sahip çıkmak demek, bu ikicil yapıya sahip çıkmak demektir. Aliya bu ödevi sadece topluma yüklemez, bizzat birey de bu sorumluluk halkası içinde yer alır. Aliya'ya göre Tanrı insanı yaratmıştır. Onun kendini, kendi şahsiyetini inşa etmesini ise kendisine bırakmıştır (DBAİ, 74). İnsanın önündeki en önemli ödev, ahlâk ve değer sahibi bir kişi olabilmek, bu şekilde kendisini üzerinde yaşadığı dünyayı paylaştığı diğer organizmalardan ayırabilmektir. İnsan olmanın anlamı, değeri ve zorluğu bu ödev karşısında ortaya çıkar. Bunun anlamı ne olabilir? Kişi, kendisine

tanınan irade gücü, isteme serbestisi ile kendi şahsiyetini oluşturmuştur. Şahsiyet olma, insanın kendisine bırakılmıştır. Eğitimin sağlayabileceği en büyük katkı, özgürlüğünü kendi şahsiyetini oluşturacak şekilde kullanabilmesidir; bu da eğitimle ilgilidir. Eğitim bana özgürlüğümü tanıtır, özgürlüğümü verir, şahsiyet olmayı öğretir. "İnsan şahsiyetini alçaltan, onu eşya ile bir tutan her şey gayrı insanidir" (DBAİ: 79. Çünkü orada özgürlük yoktur, ruh yoktur, anlam yoktur; gayrı insanidir, çünkü ahlâk yoktur. İşte eğitimin yöneldiği öncelikli hedef değerdir, şahsiyetin inşasıdır.

2. Okuma ve Anlama Sorunu

Aliya'nın eğitim anlayışı İslâm kültürünün kendine özgü sorunları, konuları ve kavramları üzerinde şekillenir. Onun gündeminde bir soru vardır: İslâm kültürü, Müslüman toplumlar, içine düştükleri bu çöküşten, bu karanlık ve karamsar durumdan nasıl kurtulacaklar; yenilenme ve uyanış nasıl gerçekleşecektir? Günümüz dünyasında İslâm'ın bir yeri ve iddiası olabilir mi? İslâm kültürü kendisini tazeleyip yenileyebilecek midir; bir diriliş hareketi ortaya koyabilecekler midir? (İD: 19). Onun asıl sorusu bunlardır. İslâm öğretisinin, kendisinden beklenmeyecek şekilde hem maddi hem manevi anlamda bir inkıraz içinde olması, İslâm'ın anlaşılamaması ile açıklanabilir. Bu da dikkati doğrudan "okuma" ve "anlama" konusuna yöneltmektedir. Aliya, inkırazın anlaşılabilmesi ve aşılabilmesi için, İslâm'ın ikicil yapısının (maddi ve manevi) yanında "okuma" ve "anlama" konusuna ayrıca değer verir. Çıkış yolu öncelikle "okuma" ve "anlama" kavramlarıyla ifade edilebilecek bir zihin ve zihniyet yenilenmesindedir.

Okuma ve anlama birbirini destekleyen, birbirini bütünleyen, birbirini içeren karşılıklı iki eylemdir. Her şey gelip bu iki kavramda düğümlenir. Sorun, okumanın ne olduğu, ne ölçüde yapılabildiği, ne ölçüde anlaşılabildiği konusunda ortaya çıkar. Bu temel soruna, bu sorgulamaya eşlik eden birçok soru vardır ve kuşkusuz bunlardan en önemlisi şimdi ve burada yaşayan birey ve toplumlar olarak biz kimiz, nereden geliyoruz nereye gidiyoruz, şimdi ve burada bulunmamızın anlamı ve gerekçesi nedir, bizi biz yapan değerler nelerdir, nelere inanıyor nelerden uzak duruyoruz, nasıl yaşıyor nasıl davranıyoruz, varoluşumuz nasıl şekilleniyor, hayatımıza yön veren değerler nelerdir, içinde yaşadığımız kültürel kriz nereden kaynaklanıyor, sorularıdır. Bu soruların ortaya çıkmasında Aliya'nın içinde yaşadığı ideolojik, kültürel ve etnik sorunlarla birlikte İslâm kültürünün özellikle 1600'lü yıllardan sonra, modern bilim ve kültürle tanışamamasının bir eseri olarak ortaya çıkan, giderek büyüyen ve çeşitlenen sorunlarının da büyük etkisi vardır. Bu anlamda bakıldığında onun eğitim anlayışının şekillenmesinde yerli ve evrensel unsurların bir arada olduğu görülebilir.

Aliya, İslâm zihnini besleyen eğitim ve kültürün ruhunu *Kur'an*'nın ilk ayeti olan "oku" buyruğu olduğunu düşünür. Ne var ki, "okuma" ve "anlama" zaman içinde, İslâm zihin ve kültürünün en önemli sorunu olarak bütün sorunların kökeni haline gelmiştir. "Güzel okuma" (*kıraat*), zaman içinde "manasını anlama"dan uzaklaşarak, "güzel ve etkili sesle okuma" biçimine dönüşmüş, giderek "estetik-fonetik" bir etkinlik hâlini almıştır. Öyle ki, bu konuda ekoller oluşmuş, eğitimi ve öğretimi yapılan bir disiplin haline gelmiştir. Gerçek okuma, bu algı çerçevesinde ortaya çıkmış, anlam

ötelenmiş, anlamın ve anlamanın ne olduğu öncelikli sorun olarak görülmemiştir. Güzel sesli kârîler, yanık ve içli sesleriyle müminlerin gönüllerini, ruhlarını doyurmuş, böylece kitabın yazısından cildine, harflerin mahreçlerinden makamla okunmasına değin estetik değerli bir kıraat kültürü gelişmiştir. Bu durum, güzel kıraatin ne olduğu, ne anlama geldiği, insan hayatında nasıl bir yer tuttuğu konusunu ötelemiştir. Aliya, bu zihinsel gölgelenmeyi şu şekilde ifade eder: "*Kur'an-ı Kerim*'in nasıl okunması gerektiği hususunda geniş ve itinalı bir ilim ürettiler. Nihayetinde, *Kur'an-ı Kerim*'i, anlaşılan bir manası ve içeriği olmaksızın çıplak bir ses haline getirdiler" (İD 33). Bu sorunun bir tezahürü olarak, bir yaşama öğretisi olan *Kur'an*, Mehmet Akif'in de işaret ettiği üzere (Ersoy, 2009: 175) mezarlıkta okunup üflenen bir ölüler kitabına dönüştürülmüş; bu bilinç kapalılığı giderek İslâm zihninin en önemli bozulma nedenlerinden biri haline gelmiştir. Bunun sonucu olarak da anlam, kendini ruhlarda, zihinlerde, yaşam alanlarında üretememiş, bu konuda ciddi sorunlar yaşanmıştır. İnanç, bu şekilde ruhuna inilemeyen bir şekil ve forma dönüşmüştür. Bu tutumun İslâm zihni üzerinde oluşturduğu bozucu etki çok fazladır. Anlamadığına inanmak şeklinde ortaya çıkan dindarlık, kıraati saygı ve huşu içinde dinlenileme, dinlerken hüzünlenme, mistik bir coşkuya kapılma şeklinde kendini göstermiştir. Bu arada kutsal metnin kimi durumda sihir, büyü, şifa niyetine okunması uygulamaları da ortaya çıkmıştır. Oysa "Kitap" öncelikle anlaşılması gereken bir hayat öğretisi, bir yaşama bilgisidir. Aliya, bu konuda, Mehmet Akif'le aynı görüşü paylaşır ve şöyle der: "İşte burada Müslüman halkların gerilemeleri ve kudretsizliğinin ilk ve en önemli sebebi bulunur. Evrensel değeri olan bir diğer sebep ise en geniş manada eğitim, daha doğrusu terbiye sistemidir" (İD: 33).

Müminin *Kitap*'la olan ilişkisi, her bir ayetin bizzat kendisine hitap ettiği anlayışı üzerinden Tanrı ile canlı bir diyalogdur. Bu canlı, *existential* diyaloğun dışına çıkarak "Kitap"la olan ilişkisini estetik-fonetik zemine indirgediğinde, zihin kendi yolunu ve yönünü bulması zorlaşır; temel sıçramasını ve bağlanışını gerçekleştiremez. Bu durumda başkalarına tabi hale gelir, başkalarının aracılığı üzerinden bağlanışa geçer. Bireyin anlama durumu ile ilişkisinin kesilmesi, aşkın bağlanışının kesilmesi anlamına gelir; bu durumda neredeyse Hıristiyanlıkta olduğu gibi bir aracı sınıf, denilebilirse bir "kutsal adamlar sınıfı" oluşur. Başkaları üzerinden kurulan ilahi bağlanışta, kişi sonsuz karşısında şahsiyet haline gelebilme şansını kaybeder. Oysa şahsiyet olmak, bizzat vahye muhatap olmak, bizzat aşkın bir bağlanışa girebilmek durumunda gerçekleşen bir olgunlaşma durumudur.

"Anlama" yalnız teorik çağrışımları olan bir kavram değildir, onun pratik içerimleri de vardır. Kişi bir teoriyi, bir bilgiyi anlar; bu zihinsel bir anlamadır. Amaç salt zihinsel anlama değildir; onu hayata dönüştürmek, pratiğe aktarmak, işleyerek bir dünya görüşü ve yaşama kültürü haline getirebilmek de önemlidir. Kişi, eyleme geçmeden, kendi kişiliğini teoriyle bütünlemeden, davranışlarını bu çerçevede oluşturmadan anlamış sayılmaz. Bunun toplumsal ifadesi erdemli yaşamdır. Erdemli yaşamanın içinde, teorik ve pratik boyutu olan kavrayıcı ve eyleyici eğitim başta gelir. Bunun yanında diğer bütün erdemler eğitimin bir ürünüdür: adalet gibi, güvenirlik

gibi, yabancılaşmaya uğramama (sahih olma durumu) gibi, çalışkanlık ve dürüstlük gibi, cesaret gibi. İnsanlığın, özellikle de İslâm kültürünün bütün temel sorunlarını eğitimle ilişkilendirmek mümkündür. Onun özünde de "okuma"nın yeterli derecede anlaşılamaması; insanı okuma, toplumu okuma, tabiatı okuma, dünyayı okuma, zamanı okuma şeklinde halka halka genişletilememesi bulunur. "Estetik-fonetik" yapıya indirgenen okuma biçimi, yanlış biçimlenmiş ve yanlış yönlenmiş kuşakların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Aliya, bir şeyin altını çizer: İslâm'ın pencereleri sonuna kadar açıktır; fakat onun kendini etkin hale getirebilmesi için insanların zihinlerinin de açık olması gerekir. Biçimsel bağlanış, ölüm, korku ve itaat temelinde, özümsenmemiş, şahsiyet oluşturmamış bir bağlanıştır. Müslüman aydınlarda hep ortaya çıktığı üzere, İslâm aydınlanmasının, yeni anlama biçimleri üzerinden kurulması gerekir: okumanın sınırları, tüm bilim, kültür, sanat ve düşünce alanlarını kuşatacak şekilde genişletilmesi gerekir. Artık bu kısmî değil bütüncül bir okuma olacaktır. Varlık'tan gelen ışık, bu bütüncül okumada billurlaşacak, hakikat kendini gösterecektir. Din, toplumu geri bırakmaz; okuma, anlama ve yorumlama biçimleri geri bırakır. İnsanı, hayatı, değeri, dünyayı ve evreni unutmayan okumalar, hangi metinden hareket ederse etsin, iyi okumalar, sonuç veren okumalardır. İnsanlar kendi dinlerinden ne anlamakta, onu nasıl görmekte, nasıl yorumlamakta, birey Varlık, birey-birey, birey toplum ilişkisini nasıl kurmakta; varoluşu nasıl anlamlandırmaktadırlar; bu yaşama kültürünü oluşturma adına önemli bir algıdır. "Hak din" anlayışı dinlerin esasını oluşturur; ancak bu doğru, uygun, insanî, rasyonel ve insan doğasına uygun, insan varoluşunu destekleyen yorumlarla gerçekleşebilir. Bu da eğitimin, idrakin, anlayışın, hikmetin, irfanın, felsefenin ve kültürün içselleştirilmesi, uygun bir yaşama kültürünün üretilebilmesi ile mümkündür. Aliya, İslâm toplum halinde yaşanabilecek bir dindir, derken, bu yaşama kültürünün oluşturulmasına, bunun gerekliliğine işaret eder. Yaşama kültürü, nihayetinde teoriyi ve pratiği içinde barındıran en yüksek yorum biçimidir. Sabit ve değişken arasındaki uyumu gerçekleştirebilmek, dengeyi kurabilmek, etki ve ilişki alanlarını oluşturabilmek için ana metinle uygun bir şekilde diyaloğa geçebilmek, önemli bir varoluş sorunudur; bir zihin ve zihniyet sorunudur. Metinde ne yazdığı önemlidir, ama ondan ne anlaşıldığı, ne şekilde anlaşıldığı, ne kadar anlaşıldığı da önemlidir.

Okumanın anlamı, estetik-fonetik yapıya indirgenip bu yapı üzerinden bir maneviyat türetilmeye çalışıldığında, temel sorun ortaya çıkmış olur. Yanlış okumada, *ana metnin* anlam alanından uzaklaşma, metni estetik-fonetik bir yapıya indirgeme, anlamı ötelenme durumu söz konusu olur. Sesten anlama, anlamdan yoruma geçememe de uygun olmayan bir okuma biçimidir. Oysa anlam, fonetik yapının içindedir ve yaşayanlara hitap eder, yaşayanlar içindir. Kurtuluş, onların kurtuluşudur, mutluluk onların mutluluğudur. Oradaki anlamın yeniden üretilememesi, bireyler tarafından yeniden özümsenememesi, her bir bireye hitap edecek şekilde canlandırılamaması, dinin giderek yapılması ve yapılmaması gereken bir kurallar bütününe indirgenmesi, onun ruhunun, insanî özünün yeterince ortaya çıkmasına, bir yaşama kültürü olarak filizlenmesine imkân vermez. Oysa okuma, ilk hedeftir: Kitabın okunması, insanın okunması, insanlık tarihinin okunması, kültürün ve medeniyetlerin okunması, tabiatın

okunması, yerin ve göğün, hayatın ve ölümün okunması, olası okuma biçimleri içindedir.

Söz konusu bütüncül, kapsayıcı okuma biçiminin ortaya çıkabilmesi için canlı bir tefekkür geleneğinin olması gerekir. Tefekkür en önemli aksiyondur. Aliya bu geleneğin İslâm kültüründe bulunduğunu düşünmekle bir umut ortaya koyar (İD, 19). Aklın ve kalbin aktivitesinin belirtisi olarak **s**orunun algılanabilmesi önemlidir. Tefekkür sadece anlamaya yönelik değildir; fark etmeye, nüfuz etmeye, eylemeye ve yaşamaya yöneliktir (İD, 18-19-38-39). Aliya, çıkış yolunun eğitim ve tefekkürün ihyasında olduğunu düşünür. İslâm düşüncesi demek, İslâm zihni demektir. Sorunun algılanışı, anlamlandırılışı ve çözümü demektir. İslâm düşüncesinin canlı olması, Müslümanların kendi kaderlerini kendi ellerinde bulundurmaları, başkalarının proje ve tasarruf alanından çıkmaları anlamına gelir. Bilincin diriliği anlamına gelir. Bu bir umuttur. İslâm kültürünün milletlerinin kurtuluşu tefekkürün canlılığına bağlıdır. Kendi üzerine tefekkür ve eğitim, kendi kaderine sahip çıkma, kendi sorunlarını algılayabilme imkânı sunar. Bu yeterlilik oluştuğunda karşıt güçlerin eylem ve proje alanı olmaktan da çıkar. İslâm kültürünün yeniden üretimi ve ihyası, eğitim ve düşünce yoluyla gerçekleşecektir. Yenilenmenin temelinde bilinci, zihni yapılandıran bu güç ve eğitim vardır. Eğitim temeldir, çıkış noktasıdır. Aliya, bu uyanışın, bu inşa ve ihya hareketinin eğitimle başlayacağını ya da başlaması gerektiğini düşünür (İD, 20).

3. Eğitim ve Öğretim

Peki, eğitim ve öğretim nasıl anlaşılmalı? Aliya eğitimden ve öğretimden neyi anlar, onlara nasıl bir anlam yükler? Ona göre eğitimden terbiyeyi anlamak gerekir. Ve terbiye aileden başlayan bir eğitim biçimidir. Öğretim denildiği zaman ise daha çok okulda verilen dersler ve teknik bilgileri anlar; bu eğitim biçimini "okul eğitimi" olarak da adlandırır (DBAİ: 91). Eğitim, değerlerin kazandırılması ve kişiliğin oluşturulması, öğretim ise bu kişiliğin diğer bilgi dallarıyla donatılmasıdır. Çocuk ailede ahlâkı ve insanlık değerlerini öğrenir, okulda ise bilgileri kazanır. Böylece bireyin yetiştirilmesinde eğitim ve öğretim, aile ve okul bir araya gelir, birlikte çalışır (İD: 58). Bu şekilde eğitim ailede başlar, okula doğru açılır; ahlâk ve kişilik terbiyesinden başlar fen ve teknoloji eğitimine, bilgi ve bilimlerin eğitimine doğru evrilir. Bu şekilde insandaki farklı unsurları bir denge ve ahenk içinde geliştirecek bütüncül bir eğitim anlayışı ortaya çıkar.

Yukarıda da değinildiği üzere, Aliya, İslâm toplumlarının eğitim ve öğretimde bir hamle ortaya koyabilmek için ellerindeki bütün sermayeyi kullanmalarını ister. Eğitime yatırım yapmadan yapılan bütün yatırımlar eksik ve sonuçsuz kalır: "Müslüman dünyasının şu anda bulunduğu aşağı durumdan hızlı bir şekilde kurtulması için birlik ve beraberliğin yanında, öğretim ikinci ve en önemli etkendir. Müslüman ülkeler yeteri kadar sermaye sahibi değildir ve öyleyse var olan sermayelerini her şeyden verimli olan öğretime yatırmalıdırlar"(İD, 59). Aliya sınıf ve cinsiyet ayrımı gözetmez; toplumun bütün çocukları, hangi sınıftan olursa olsun, cinsiyeti ne olursa olsun, yeteneklerine göre eğitim ve öğretim görmelidir. Bu önemlidir; zira İslâm toplumlarının kurtuluşu eğitimde bulunmaktadır.

Eğitim, bireyi yetiştirecek, toplumu bir araya getirecek, kültürü kuracak, zihni oluşturacak, giderek insanlığı ve uygarlığı geliştirecek biricik çıkış yolu olarak ortaya çıkar. Bu eğitim, bireyi, toplumu, İslâm dünyasını ve giderek insanlığı bütünleştirecek; insanı insana, insanı topluma, insanı Varlığa bağlayacak bir eğitimdir. Aliya, eğitim uygarlığın bir ürünüdür, derken bu tür bir eğitim anlayışına işaret eder (DBAİ: 88).

İslâm kültürünün temel dinamiğini eğitim ve öğretim oluşturması gerekirken, bu dinamik yeterince çalıştırılamamış ya da yanlış yönde çalıştırılmıştır. Oysa eğitim çıkış yoludur; öncelikli sorundur. "Verilere bakarak söyleyebiliriz ki, bugün İslâm dünyasında nitelik ve nicelik bakımından en acil değişim isteyen kurum, eğitim-öğretim kurumudur" (İD 59). Aliya, sorunun sefalet, fakirlik, esaret sorunu olduğunu düşünür. Eğitim ve öğretim başlıca bu üçüne karşı yapılır. Bu nedenle öncelikli yatırım eğitim ve öğretime yapılan yatırımdır. Aliya bu konuya o kadar önem veriri ki, ilk planda gerekirse, tarihte olduğu üzere, camilerin bile eğitim kurumuna dönüştürülebileceğini söyler. Eğitim ve öğretimde sağlanan başarı, diğer alanlara da yansıyacak, eğitimde başarılı olan toplumlar diğer alanlarda da başarılı olacaklardır. İslâm kültürünün yeniden doğuşu eğitim ve öğretimle olacaktır. Eğitim sadece çocukların ve gençlerin eğitilmesi anlamına gelmez, tıpkı camilerin okul olarak kullanılması önerisinde olduğu gibi, bizzat halk denilen büyük kitlenin de eğitilmesi gerekir. Sadece çocuklar ve gençler değil, toplumun her kademesi eğitim görmeli, hayat baştan sona bir eğitim alanına, bir okula dönüşmelidir (İD 60).

4. Yabancılaşma ve Eğitim

Yabancılaşma, İslâm toplumlarında görülen temel sorunlardan biridir. Eğitimsizlik, yanlış eğitilme, yanlış modernleşme çabaları, yabancılaşmayı da beraberinde getirmiştir. Yabancılaşma değer ve karakter yitimi şeklinde ortaya çıkar. Yabancılaşan kişi ya da toplumlar, kendi karakterlerinden, kendi ruhlarından, kendi özelliklerinden uzaklaşırlar. Özgürlük ve bağımsızlıklarını yitirirler (İD: 27). Aliya, yabancılaşmanın İslâm toplumlarında ciddi bir sorun olduğunu düşünür ve bu zamanın hastalığıdır. İslâm toplumlarındaki yenilenme hareketleri, genellikle batılılaşma şeklinde tezahür etmiştir. Bu da beraberinde kendine, kendi karakterine yabancılaşmayı getirmiştir. Batılılaşma yabancılaşmanın bir sonucu olduğu gibi, onun bir eseridir de. Kendine yabancılaşma, cehaletin ve eğitimsizliğin yanında bir başka sorun olarak kendini hissettirmektedir. Eğitim modernleşirken, Batılılaşırken, bir reform anlayışı içinde dönüşürken, özdeğerlere bağlı kalma sorumluluğu da vardır. Buna göre eğitim, karakteri oluşturan ve yok olmasını önleyen bir değerdir (İD: 29).

İslâm kültüründeki sorunlardan biri de eğitim kurumlarının yabancıların elinde bulunmasıdır. Eğitim kurumlarının yabancıların elinde olması, yabancılaşmanın, yanlış eğitimin ve Batılılaşmanın nedenlerinden en önemlisidir. Yabancı eğitimciler kendi kültürlerine yabancı aydınlar yetiştirmektedirler ve bu önemli bir sorundur. "Müslüman toplumun eğitim ve okula karşı soğuk olduğu yolunda anlamsız ve saçma bir suçlama ortaya atılmaktadır. Hakikatte ise okula karşı bir ret tavrı olmadığı açıktır; tepki İslâm ve halklarla her türlü manevi bağını kaybeden yabancı okullara

karşıdır" (İD: 35). İslâm toplumları öncelikle kendi çocuklarını eğitecek, onları iyileştirecek, erdemli bireyler haline getirecek eğitim kurumlarını açmalıdır. Yabancılaşma genellikle eğitim üzerinden başlamış ve toplumun her katmanına yayılmıştır. Eğitim zemininde başlayan yabancılaşma sorunu, yine eğitim vasıtasıyla önlenebilir. Bunun için iyi bir terbiye, eğitim ve öğretim faaliyeti olmalıdır. Bunun anlamı, aileden başlayan bir eğitimdir. Şahsiyet oluşturucu bir eğitimdir, Kişinin özgürlüğünü ve kişiliğini geliştirici bir eğitimdir. Taklitçi, eski zamanlara ait bilgilerin ezberden okunduğu bir eğitim değil, yaratıcı ve eleştirel zihni oluşturacak, geliştirecek, özgür zihinlerin ortaya çıkmasına yönelik bir eğitimdir; ve bu eğitim oluşturulmalıdır. Köleleştirici, sindirici, susturucu, baskılayıcı, pasifize edici, yabancılaştırıcı bir eğitim değil. Aliya, bu eğitim biçimini "insanî okul" olarak adlandırır (DBAİ: 91, 94).

Eğitim sorununun bir yüzünü de bu yanlış eğitim oluşturur ve bu İslâm toplumlarının temel sorunlarından biri, hatta başlıcasıdır. Zira bunda daha derin bir yara vardır; eğitimsizlik nispeten daha yüzeydedir ve tedavisi mümkündür. Yanlış eğitim ise başa çıkılması zor bir meseledir. İlk önce bilinenlerin unutulması, zihnin tahliyesi, terbiyesi ve yeniden biçimlendirilmesi gerekir. "Asırlardır halklarımız eğitimli insanlara sahip değildir. Onların yerine, aynı derecede istenmeyen iki ayrı sınıf insana sahiptir: eğitimsiz ve yanlış eğitimli. Hiçbir Müslüman ülkesinde halkın ihtiyaçlarına cevap verecek ve İslâm ahlâkının anlayışına uygun olarak gelişmiş bir eğitim sistemine sahip değiliz. Bu hassas kurumu bizim iktidar sahipleri ya ihmal ettiler ya da yabancılara bıraktılar. Yabancıların para, kadro ve tabiî ki program ve ideoloji verdikleri okullar, Müslümanları, hatta milliyetçileri eğitmedi. O okullarda bizim müstakbel aydınlarımız itaat, teslimiyet ve yabancıların zenginliği ve gücüne karşı hayranlığın hasletleri enjekte edilmekte. Böylece onlar kendi memleketlerinde kendilerini yabancı gibi hissetmektedirler (İD: 34). Eğitim, yabancılaşmanın aracı haline gelince zihniyet de bozulur. Bu bozulmanın en yalın ifadesi zihnin kendi kendini üretememesi, giderek yabancılaşmaya ve fesada uğramasıdır. Yanlış eğitimle, söz konusu inkıraz daha da derinleşmekte, zihnin ve kişiliğin yozlaşmasına neden olmaktadır. İşte Aliya, "yanlış eğitim" derken, bu tür bir bozulmaya işaret etmektedir. Aldıkları eğitimle kendi değerlerine yabancılaşan aydınların dışavurum biçimlerinden biri de kimliksizleşme, kendi kültürlerine karşı yadsıyıcı ve küçümseyici bir tutum içine girmeleridir. Bu onların aldığı yanlış ve yabancılaştırıcı eğitimin dışavurumlarından biridir.

Sonuç

Görüleceği üzere, Aliya'nın eğitim felsefesi, belirli bir Varlık, bilgi, insan, ahlâk ve sanat anlayışı çerçevesinde gelişir. İnsan anlayışının temelinde, düalistik yaklaşım bulunur. Tanrı huzurunda şahsiyet haline gelen, varlık bilincine ve sorumluluğuna sahip insan portresi üzerinden varlığın, evrenin ve insanın okunup anlaşılması, yorumlanması ve bunun canlı bir diyalog üzerinden sürdürülmesi esastır. Aliya'da her türlü donmuş, canlılığını yitirmiş ezber konuları, eğitim anlayışının sınırları dışında kalır. Eğitim faaliyeti, kültürün, uygarlığın ve geleneğin şimdi ve burada yeni kuşakların şahsında yeniden üretilmesidir. Bu bir bilgi, bir ezber, bir sınav konusu

değil, bir varoluş konusudur. Dolayısıyla salt kuramdan ibaret değil, uygulamaya yönelik, uygulamaları ve uzanımları olan bir faaliyet alanıdır. Bu anlamda eğitim yalnız bilginin ve kültürün öğretilmesi değil, hayatın yeniden üretilmesi, dünyanın yeniden düzenlenmesi, varoluşunun yeniden tanzim edilmesi anlamına da gelir. Eğitim, hayatı üretebilen, hayatı değiştirebilen irade sahibi bireyi yetiştirebilmektir. İrade sahibi, bilinci açık, tutum ve görüş sahibi bireyi yetiştirebilmektir. Yalnız entelektüel eğitim değil, fen ve teknoloji eğitimi de bu bağlamda söz konusu eğitim anlayışının içine girer (İD: 50). Bu çerçevede ortaya çıkan başlıca kavramlar şunlardır: Uygarlık, İslâm kültürü, ikicil insan doğası, okuma ve anlama, tefekkür, eğitim ve öğretim, yabancılaşma, yanlış eğitim.

Aliya'nın eğitim anlayışı, bir insan ve uygarlık felsefesi çerçevesinde şekillenir; sadece okullarda öğretilen bilgilere, pratik gereksinimlere, gündelik ihtiyaçlara indirgenemez. Kültür ve uygarlık anlayışında İslâm kültürünün kendi içindeki ve kendine özgü sorunları, insan felsefesinde ise ikicil insan doğası anlayışı yer alır. Bu açıdan bakıldığında, Aliya'nın eğitim anlayışı, geniş anlamda kültürün ve uygarlığın, nihayetinde insanlığın derinleşen sorunları üzerinde durup düşünmedir. Bu yüzden eğitim kavramı onda geniş bir çerçevede, bireyi ve toplumu, zihni ve kültürü üretecek, giderek insanlığı ve uygarlığı kuracak ve geliştirecek biricik yol olarak ortaya çıkar. Özel anlamda ise İslâm zihninin sorunları üzerine bir durup düşünmedir. Yapılması gereken şey yabancılaşmaya uğramamış, sahih aydın tipini yetiştirebilmek, kendi sorunları üzerine düşünen, kendi sorunlarını algılayabilen bireyleri yetiştirebilmek; şekilci, taklitçi, içi boş, yabancılaşmaya uğramış yanlış eğitim tutumlarından uzaklaşabilmektir. Onun eğitim felsefesi, bir erdem ve bir diriliş söylemi üzerine oturur; bu nedenle bir umudun ve iyimserliğin ifadesidir. Aliya, "Elbette kötü şeyler unutulur. Geçmişe değil, daha çok geleceğe dönük biriyim" derken, bu umudu ve iyimserliği dile getiriyor gibidir (K: 249).

Kaynakça

ERSOY, M.A. (2009). *Safahat*. Ankara: Hece Yayınları.

İZZETBEGOVİÇ, A. (2014). (İD) *İslâm Deklarasyonu*. Çev. Rahman Ademi. İstanbul: Fide Yayınları.

İZZETBEGOVİÇ, A. (2011). (DBAİ) *Doğu ve Batı Arasında İslâm*. Çev. Salih Şaban. İstanbul: Yarın Yayınları.

İZZETBEGOVİÇ, A. (2014). (ÖK) *Özgürlüğe Kaçışım*. Çev. Hasan Tuncay Başoğlu. İstanbul: Klasik Yayınları.

İzzetbegovİç, A. (2014). (K) *Konuşmalar*. Çev. Fatmanur Altun – Rıfat Ahmetoğlu. İstanbul: Klasik Yayınları.

KANT, I. (2006). *Eğitim Üzerine*. Çev. Ahmet Aydoğan. İstanbul: İz Yayınları.

TOPÇU, N. (1998). *Türkiye'nin Maarif Davası.* İstanbul: Dergah Yayınları.

Bir Edebiyat ve Düşünce Dergisi Kayıtlar'da Bosna-Hersek Hassasiyeti

Veli KILIÇARSLAN
Atatürk Üniversitesi

1. Giriş

Edebiyatımızda dergiler, önemli fikirlerin uygulamaya geçirildiği oldukça önemli bir yayın organı olarak değerlendirilmiştir. Dergiler sayesinde fikirlerine destekçi bulabilen şair ve yazarlar, aralarına yeni isimlerin katılmasını sağlayarak daha çok insana ulaşma yolunda ilerlemişlerdir. Dergilerin büyük bir çoğunluğu, bu amaçlar doğrultusunda yayın hayatına başlarken nihayetinde başarılı olup olamadıkları tartışmaya açıktır. Başarı sağlayan dergilerin en önemli özelliği devamlılıklarının olması ve uyandırdıkları etkinin nispeten daha güçlü olmasıdır. Söz konusu kriterlere sahip olduğu söylenebilecek bir dergi de *Kayıtlar*'dır. Yayımlanmaya başladığı dönemde dergicilik alanında, kendi yayın anlayışı ve fikirleriyle benzer dergilerin bir bir yayın hayatını noktalaması, *Kayıtlar*'ın varlığını daha anlamlı hâle getirmiştir.

Kayıtlar dergisi, 1990 yılında yayımlanmaya başlayan bir edebiyat ve kültür dergisidir. Derginin kurucu isimleri arasında Hasan Aycın, Ramazan Dikmen, Yusuf Ziya Cömert, Ahmet Şirin, Ömer Lekesiz gibi isimler yer alırken *Mavera*'nın yazar kadrosunda bulunan Âlim Kahraman, Mustafa Özçelik, Arif Ay, Necip Tosun, Cemil Çiftçi, Cemal Şakar, Ahmet Kekeç, Kemal Sayar derginin diğer önemli isimleri arasındadır. Ayrıca dönemin edebiyat meraklısı gençlerine de kapılarını açarak geniş bir yazar kadrosuna sahip olmuştur. Dergide eleştiriler, öyküler, şiirler, çevirilerin yanı sıra felsefi, sosyal ve siyasi ağırlıklı düşünce yazılarına da yer verilmektedir. Derginin 45 sayılık yayın hayatı boyunca neredeyse bütün sayılarda imzası görünen Hasan Aycın, çizgileriyle *Kayıtlar*'a katkı sağlamıştır. *Kayıtlar*'ın on üçüncü sayısının ardından derginin sahibi ve yazı işleri müdürü konumuna gelen Yusuf Ziya Cömert, derginin aralıksız bir şekilde çıkması için yoğun çaba sarf etmiştir. En çok yazı kaleme alan isim de yine kendisidir.

2. Kayıtlar Dergisinde Bosna-Hersek Hassasiyeti

Bosna Savaşı'nın başladığı yıllarda *Kayıtlar* dergisi de yayın hayatına başlamıştır. İlk sayılarındaki sunuş yazısı bir manifesto olarak değerlendirildiğinde, zorda kalan insanların yardımına koşacaklarını, zulme uğrayan Müslümanların sesi olacaklarını ve onlara yardım edeceklerini özellikle belirttikleri görülmektedir. Süleyman Gündüz, Kamil Doruk, Yusuf Ziya Cömert, Arif Ay, Hasan Aycın, Ramazan Dikmen başta yazılarıyla olmakla birlikte aktif roller alarak isyanlarını haykırmış, Bosna için çaba harcamışlardır. *Kayıtlar*'ın yazar kadrosunda bulunanlar, Bosna'nın acısını paylaşmakla ve duyurmakla yetinmemiş, çözüm yolları da aramışlardır. Müslümanların içinde bulundukları gaflet halinden çıkabilmesinin çözümün

ilk basamağı olduğu düşüncesini taşımaktadırlar. Diğer taraftan Bosna'daki savaş mağdurlarına yardım götürmek için birtakım çabalar içerisine girmişlerdir. Bosna dışındaki Müslümanların da dinmek bilmeyen dramları ve acıları da devam etmektedir. Bu durum karşısında cesur bir irade göstererek sorumluluklarını icraata geçirme becerisine sahip olan *Kayıtlar* yazarları, her fırsatta okuyucusunu kendilerine katılmaya çağırmaktadır. Yaşanan acılar karşısında sessiz kalamayan *Kayıtlar*, derginin dördüncü sayısında bir çağrı metni yayınlar. *Kayıtlar* imzasını taşıyan bu metinde:

> "ABD, Rus ikiz kardeşini, Batılı ortaklarını ve ona uşaklığı meziyet sayan, lağım farelerinden iğrenç bölgesel firavuncukları da yanına alarak Orta Doğu'da giriştiği, İslam'ın yeniden ihyasını boğma ve ümmetin yer altı ve yer üstü kaynaklarını gasp ve yağma etme operasyonunda, kendi adına Müslümanları savaştırmakta, onları birbirine kırdırmakta, ağıtlara sığmayacak bu trajik durum içinde kardeşi kardeşe vurdurmaktadır." (*Kayıtlar* 1991: 53)

cümleleriyle isyan edilmektedir. *Kayıtlar*'ın 13 ve 14. sayılarında Fehim Nametak'ın "Türkçe Yazılmış Bosna Edebiyatı Mirasını Araştırmak" yazısı, Altay Suroy tarafından tercüme edilir. Bu iki yazıda Bosna edebiyatında Türkçe eser vermiş isimler eserleriyle beraber değerlendirilirken bu edebiyatı araştırma yoluna gitmiş olanlar da ayrıca öne çıkarılır.

Derginin yirmi ikinci sayısı Bosna üzerine hazırlanmış özel bir sayı şeklinde değerlendirilebilir. Bu sayının dosya konusu Bosna'dır. Böylece savaşın boyutları gözler önüne serilecek, Müslüman şehitler anılacak ve yetimlerin durumları okuyucuya aktarılacaktır. Dosyada yer alan yazılar, Yusuf Ziya Cömert'in kaleminden "Yetimler Diyarı" ve yine onun çevirisiyle Crescent International'ın 1-15 Temmuz 1992 tarihli sayısında yayımlanan yazarı belirsiz "Katliam" başlıklı yazıdır. Ayrıca Ahmet Kekeç'in "Sorun İzzetbegoviç", Munir Gavrankapetonoviç'in "İmtihan Alevi" ile Süleyman Gündüz'ün "Bu Benim Üçüncü Göçüm" dosyanın diğer yazılarıdır.

Yusuf Ziya Cömert'in "Yetimler Diyarı" yazısındaki şu ifadeler oldukça çarpıcıdır: "Demeçler, yazılar, kampanyalar, diplomatik seyahatler kimseyi yanıltmasın. Yalnızız. Ankara yönetimi dünyayı ayağa kaldırdı. Şimdi katliamı bütün dünya ayakta seyrediyor!" (Cömert 1992a: 49). Crescent İnternational'da çıkan yazı, isimsiz yayımlanmasına rağmen savaşın gerçeklerini ve Müslümanların nasıl katledildiğini dünyaya duyurmaya çalışmaktadır. Müslümanların canice katledildiği söylenen yazının sonunda "Dünyanın vicdanı uyanıncaya kadar daha kaç Bosnalının ölmesi gerekiyor?" (Cömert 1992b: 55) ifadelerine yer verilir. Ahmet Kekeç, Sorun İzzetbegoviç adlı yazısında, Bosnalıların tarihî kökenlerine kadar gitmektedir. Bosnalıların bugün yaşadıkları bölgede İliryalıların yaşadığını ve Bosna halkının söz konusu İlirya kültürünün bir taşıyıcısı olduğunu söyler. Ancak Slav istilası bölgede olumsuz etkilere sebep olmuştur. Avrupa'nın orta yerinde böyle Müslüman bir halkın varlığından rahatsız olanların yapılan katliama sessiz kaldığını ifade eder. İzzetbegoviç'in savunduğu görüşlerin uyandırdığı rahatsızlık, yapılan katliama başka bir sebep olarak gösterilmektedir (Kekeç 1992: 58-60).

Kayıtlar'ın yirmi ikinci sayısında yer alan yazılardan biri de Munir Gavrankapetonoviç'e aittir. Bu yazı, Gavrankapetonoviç'in *İmtihan Alevi* adlı hatıra türündeki eserinden Ataullah Sadak'ın yaptığı bir çeviridir. Gavrankapetonoviç, içerisinde Müslümanlardan gençlerin bulunduğu bir oluşumla Bosna için yaptıklarını ve Bosna'da yaşanan olayları içeriden bir gözle okuyucuya aktarır. 1945 yılında komünistlerin iktidara gelmesinin ardından faaliyetlerinin kısıtlandığını söylerken 1946 yılında ise aralarında Aliya İzzetbegoviç'in bulunduğu Müslüman Bosnalıların sorguya alındığını ifade eder (Gavrankapetonoviç 1992: 62). Geçmişten beri süregelen hıncın savaşa, katliama kadar ulaştığı Gavrankapetonoviç'in anılarından takip edilebilmektedir. Dosyada Bosna ile ilgili yazılardan biri de "Bu Benim Üçüncü Göçüm"dür. Süleyman Gündüz tarafından kaleme alınan yazıda, Adapazarı Belediyesi ile birlikte Bosna için bir yardım kampanyası düzenlenmesi neticesinde Bosna'ya yaptığı seyahati anlatmaktadır. Söz konusu kampanyayı düzenlemekle kalmaz, yardımların yerine ulaştırılmasını da bizzat üstlenir. Böylece Bosna'ya doğru yola çıkan Süleyman Gündüz, orada gördüklerini tüm açıklığıyla çarpıcı bir şekilde anlatır (Gündüz 1992: 50). İnsani yardımların bile engellendiği bir savaş ortamında, katliama maruz kalarak yerlerinden olan insanlarla görüşme imkânı da bulmuştur. Süleyman Gündüz ile bir sonraki sayıda bir de söyleşi yapılmıştır. "Ben Sussam Sarayevo Söyler Şarkısını" başlıklı söyleşide Yusuf Ziya Cömert, Süleyman Gündüz'e Bosna'ya dair sorular yöneltmektedir. Daha önce toplanan yardımların götürülmesi sebebiyle Bosna'ya seyahat eden Süleyman Gündüz, ikinci kez Sarayevo'ya gider. Savaş şartlarında ulaşılması oldukça zor olan Sarayevo'ya bir arkadaşının yardımıyla Müslümanların "Put Spasa (Umut Yolu)" dedikleri yoldan gece geçerek gidebildiğini açıklar. Süleyman Gündüz ateş altında gördüklerini de

okuyucuya aktarır. Ayrıca İzzetbegoviç ile ilgili söylenen olumsuz ifadelerle ilgili bir soruya ise İzzetbegoviç'in övgüyü hak ettiğini, savaş sırasında başkenti terk etmeyerek halkıyla beraber olduğunu ve canı pahasına yapılması gereken her şeyi yaptığını söyler (Cömert 1992c: 61-67).

Süleyman Gündüz'ün takdire şayan gayretleri, *Kayıtlar* tarafından da olumlu karşılanmıştır. Derginin önemli isimlerinden çizer Hasan Aycın, Süleyman Gündüz'e ithafen yirmi sekizinci sayıda bir çizgi çizer (Aycın 1993: 3). Bosna'ya her fırsatta yardım elini uzatan Gündüz'ün yardım eli şu şekilde çizgileştirilir:

Hasan Aycın, *Kayıtlar*'da Bosna'ya dair Süleyman Gündüz'e ithafen çizdiği bu çizginin yanı sıra başka bir sayıda Arif Ay'a ithaf ettiği ikinci bir çizgiye yer vermiştir. Bu çizgide Hasan Aycın, savaşta yaralanmış, parçalanmış Müslüman bir gencin gece gökyüzünde ayın tam ortasına elini uzatıp bir hilal koymasını resmetmektedir. Bahsedilen çizgi şöyledir:

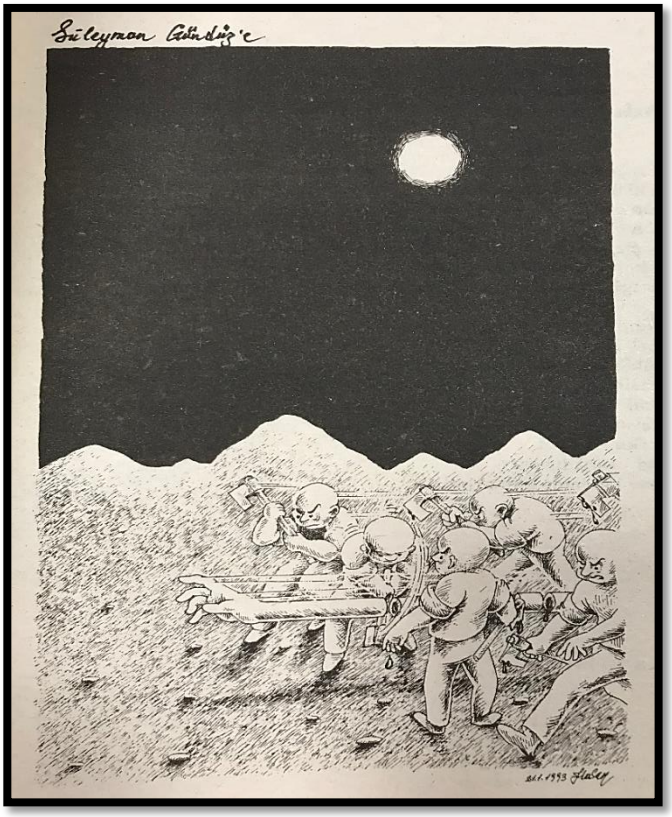

Şiirin edebiyatta özel bir yeri olduğu aşikârdır. Onun eşsiz bir gücü olduğundan hareketle acılara, isyana, zulme, katliama karşı kullanılması her zaman olduğu gibi şairlerin kalemiyle sesini yükseltmesi yadsınamazdı. Şiir savaşın getirdiği bütün olumsuzluklara rağmen umudun habercisi olabilmektedir. Bosnalı Müslümanların acısını paylaşan, beklentilerini şiirlere konu edinen bütün şairler gibi *Kayıtlar*'daki şairler de en güzel

şiirlerini Bosna için yazmışlardır. Derginin yirmi beşinci sayısında Arif Dülger, "Köz Bir Yürek Parlıyor Ölüm Oluyor Ateş" başlıklı şiirine, *Priştina üşüyor, Bosna kan şehri* dizesiyle başlar. Şiirin sonunda ise umutla seslenir Priştina'ya:

priştina, ah priştina
uyansa uyuyan dev
kana bulanmış bosna
can akıyor gürül gürül ırmakları
utangaç gelinlerin terlemiş ellerinden
kireç beyazı,
köz bir yürek parlıyor ölüm oluyor ateş
ateş toprağa düşüyor yalnızca
günün yedi rengini utanıyorum
priştina ah priştina (Dülger 1992: 35).

Yirmi yedinci sayıda bu kez Arif Ay, "Bosna Ah Bosna" şiiriyle seslenir okuyucuya. Yirminci yüzyılın Endülüs'ü dediği Bosna'nın yaşadıklarında başta sesini yeterince yükseltemeyen Müslümanların yanı sıra bütün insanlığın suçu olduğunu vurgular:

Bosna
Filistinli çocukların
taşlarıdır sözcüklerim
göğünde uçan bir kuş bile değilim
kanatlarımda ısıtmak için seni
ey yirminci yüzyılın Endülüs'ü
alnındaki kara yazı değil
kalplerimizin kiri pasıdır
bin vakit çeşmelere koşsak yeridir
(…)
Bosna Bosna
Yorgun atlar gibi akıyor Mostar Irmağı
Osmanlı köprülerinden bak baka
"Ben sussam da
Sarayevo söyler şarkısını" (Ay, 1993: 7).

Kayıtlar'daki Bosna ile ilgili şiirlerden bir tanesi de Kamil Eşfak Berki'ye aittir. "Mostar Köprüsü" adlı şiir derginin otuz sekizinci sayısında yayımlanmıştır. Berki, bu şiirde tam bir isyan hâlindedir ve asıl suçlulara karşı sözünü esirgemez:

Irmak öyle akar ki kıyısında biri vardır
Ruh için ne yüzyıllar geçti
Neretva Irmağı nasıl akıyor mu Mr. Arabulucu
Kötülük görmeden kötülük eden İngiltere'nin
Aracısınız Lord filanca Mr. Arabulucu
Irmakların arş-ı âlâda aslı vardır akarlar
Bilir misiniz Lord filanca bilir misiniz?
Mostar Köprüsü'ne ateş ettiler (Berki 1993: 6).

Bosna'da yaşananlar sonucunda yerinden yurdun olmuş kadınlar ve küçük çocuklarla sıkça karşılaşılabilmektedir. Yusuf Çağlar, "Mostar

Köprüsü Düşleri" şiirinde böyle bir çocuğun yaşadıklarını, hayallerini anlatır. Şiirini de Amar adlı bu çocuğa ithaf eder. Şiirin ardından Amar'ın hikâyesini okuyucuya aktaran Çağlar, şu ifadelere yer vermektedir:

"Amar şimdi İstanbul'da yaşıyor. Düşlerinde büyütüyor Bosna'yı. Hiç bir kurşun vuramıyor düşlerini. Mostar, her gün bahara taşıyor Amar'ı. Amar da düşlerin gerçek olduğuna inanmak için Mostar Köprüsü'nü resim defterine çiziyor, camlara çiziyor, küçücük maketler yapıyor... Ama her defasında düşlerden çığlıklarla uyanıp annesine sığınıyor. 'Evimize ne zaman döneceğiz anne!' diyor. 'Ne zaman döneceğiz? Bu evler bizim değil ki!' Ne İstanbul ne güvercinlerin söylediği huzurlu şarkılar avutuyor Amar'ı. Ne de annelerin sevgi dolu yürekleri... Ne de bahar, ne de yıldızlar... Amar'ın düşlerinde hâlâ, defalarca kurşunlanan küçücük çocuklar, adamlar, evler, köprüler var." (Çağlar 1994: 17).

Rıdvan Canım, Bosna'ya dair şiirlerden oluşan bir antoloji oluşturmuştur. Bu antolojide Mehmet Akif'ten Murtta Alan'a kadar kırk şairin şiirlerine yer verilmiştir. Arif Ay, Rıdvan Canım'ın hazırladığı antolojinin tanıtımını Kayıtlar'ın kırkıncı sayısında yapmaktadır. Kitabın takdim bölümünden ise şu cümleleri aktarır: "Asırlık uykulardan uyanmadıkça, gözümüzdeki yaş kurumayacak, bağrımızdaki sızı dinmeyecek, ağıtlarımız son bulmayacaktır. Bu utanç tablosuna adanan ağıtlar bu amaçla derlendi." (Ay, 1994: 18).

Bosna deyince akla gelen ilk isim olan bilge lider Aliya İzzetbegoviç, *Kayıtlar*'da sıkça adı geçen isimlerdendir. Derginin Bosna ve Müslümanlar hakkındaki hassasiyeti çerçevesinde Aliya izzetbegoviç ile ilgili yazılara, şiirlere yer verilmektedir. Kırkıncı sayının sonunda Aliya İzzetbegoviç'in Avrupa Topluluğu'na ve NATO'ya gönderdiği mektup yayımlanır. Bu mektup dergiye Süleyman Gündüz tarafından ulaştırılmıştır. Yaşanan katliam Aliya İzzetbegoviç'in ağzından okuyucuya aktarılmıştır. İzzetbegoviç, Birleşmiş Milletler'e, Avrupa Birliği'ne, NATO'ya yardım için çağrıda bulunmaktadır (İzzetbegoviç 1994: 48).

"Alia İzzetbegoviç
Bosna-Hersek Cumhuriyeti Devlet Başkanı
Sayın Carlos Papulas, AT Dönem Başkanı
Sayın Manfred Werner, Nato Genel Sekreteri
Baylar,
Saraybosna'da pazar yerinde meydana gelen katliamla ilgili olarak 5 Şubat'ta size mektup göndermiştim.

BM Barış gücü yetkilisinin roketin nereden, kim tarafından atıldığının araştırılması teklifiyle ilgili açıklaması teessür ve öfkeyle karşılanmıştır. Bu teklif müdahale sürecini uzatmaya matuftur. Sırplar, ağır silahlarını kendilerini savunmak için kullandıklarını söylüyorlar. Öyle görünüyor ki son barış girişimleri de başarısız olacaktır. Zira iki taraf açısından da kabul edilebilir olan bir anlaşma mümkün değildir. Korkarım bu tartışmalar dünyanın dikkatini tek bir top mermisine çekecek; diğerlerini, yani 22 aydır bu şehre düşen yaklaşık 300 000 top mermisini unutturacaktır.

Saraybosna çevresindeki 400 kadar ağır silahı kendilerini Bosna ordusuna karşı korumak için bulundurdukları, Sırpların en büyük yalanıdır. Sırplar, bu silahları sivilleri katletmek, şehri yıkmak, halkı göçe zorlamak için kullanmaktadır. Saraybosna'da Sırp silahlarıyla hayatını kaybeden 9872 kişiden sadece 164'ü askerdi. Ölenlerin 1563'ü çocuk, 278'i hamile kadındı. Yine bu silahlarla 57.897 sivil yaralandı. Yaralıların 19 000'i sakat kaldı.

Şehirde 40.000 ev, 35.000 işyeri yıkıldı. Saraybosna'daki doğumevi, Milli Kütüphane, Şarkiyat Enstitüsü, demir yolu istasyonu ve otobüs terminali de yıkılmış veya ağır hasarlıdır. Koşevo Hastanesi şu ana kadar 287 kez isabet aldı; hastanede 9 doktor, 16 hasta öldü. Şehirdeki cami, kilise ve sinagogların hepsi isabet aldı. Olimpik tesisler, meclis ve hükümet binaları yerle bir oldu. Ayrıca şehirdeki okul, üniversite ve sanat merkezlerinden isabet almayan yok. BM görevlilerinin ikamet ettiği Holiday Inn oteli dışındaki bütün oteller yıkılmış durumda.

Baylar,

700 gündür Saraybosna'da adeta bir cehennem yaşanıyor. Artık halkın öldürülmemesi, mabetlerin, .okulların, hastanelerin yıkılmaması için Sırpların ağır silahlarının susturulması zorunludur. Lütfen üyelerinizi bu mektubun muhtevasından haberdar edin.

Saygılarımla.

7.2.1994, Saraybosna"

3. Sonuç

Bosna Savaşı sürerken, Müslümanlar kan ağlarken yürekleri yananlar yapılması gereken ne varsa, ellerinde ne geliyorsa yapmaya hazırdır. *Kayıtlar*'da bir nevi sivil toplum örgütü olarak çalışmış, yalnız Bosna'daki Müslümanlar için değil, dünyanın birçok yerinde acı çeken Müslümanlar için ellerini taşın altına koymuşlardır. Bunu yaparken edebiyatın gücünden büyük ölçüde faydalanmışlardır. *Kayıtlar*, tüm çabalarına rağmen eleştirilerden de kurtulamamıştır. Dergiye gelen bir mektupta, *Kayıtlar*'ın Bosna konusunda oldukça geç adım attığı ileri sürülmektedir. Yusuf ziya Cömert ise söz konusu eleştiriye, bir konuya verilen önem, o konuya ayrılan sayfa sayısı ile ölçülemez; belki sayfalarımızı değil de mesaimizi harcıyoruzdur, şeklinde cevap verir. Yusuf Ziya Cömert'in ifadeleri, *Kayıtlar*'ın konuyu ne kadar önemsediğinin bir göstergesidir. Nitekim derginin çıkış amaçlarından biri de Müslümanlara karşı yapılan zulme sessiz kalmamaktır.

Yaklaşık beş yıl boyunca dergicilik sahasında varlığını sürdüren Kayıtlar, referanslarının çizgisinde sorumluluklarını yerine getirmiştir. Dönemin ekonomik şartları göz önünde bulundurulduğunda dergi çıkarmanın zorlukları pahasına oldukça uzun bir süre çıkmayı başarmıştır. Bu süre zarfında Bosna Savaşı'nın sıcaklığının etkisiyle derginin çeşitli sayılarındaki şiir ve yazıların yanı sıra yirmi ikinci sayıdaki dosya, Bosna hassasiyeti için kayda değer bir yaklaşımdır. *Kayıtlar*'ın üstlendiği misyonu kendi şartlarınca yerine getirdiği söylenebilir.

Kaynakça

AY, Arif (1993). "Bosna Ah Bosna", *Kayıtlar,* (27): 7-8.

_____(1994). "Okurken", *Kayıtlar,* (40): 18-20.

AYCIN, Hasan (1993). "Bir Çizgi" *Kayıtlar,* (22): 3.

BERKİ, Kamil Eşfak (1993). "Mostar Köprüsü" *Kayıtlar,* (38): 6-7.

CÖMERT, Yusuf Ziya (1992a). "Yetimler Diyarı", *Kayıtlar*, (22): 49.

_____(1992b). "Katliam", *Kayıtlar,* (22): 55-57.

_____(1992c). "Ben Sussam da Sarayevo Söyler Şarkısını" *Kayıtlar,* (23-24): 61-67.

ÇAĞLAR, Yusuf (1994). "Mostar Köprüsü Düşleri" *Kayıtlar,* (40): 16-17.

DÜLGER, Arif (1992). "Köz Bir Yürek Parlıyor Ölüm Oluyor Ateş", *Kayıtlar,* (25): 35.

GAVRANKAPETONOVİÇ, Munir (1992). "İmtihan Alevi", *Kayıtlar,* (22): 61-67.

GÜNDÜZ, Süleyman (1992). "Bu Benim Üçüncü Göçüm" *Kayıtlar*, (22): 50-54.

İZZETBEGOVİÇ, Aliya (1994). "Bir Mektup", *Kayıtlar,* (40): 48.

Kayıtlar (1991). "Çağrı", *Kayıtlar*, (4): 53.

KEKEÇ, Ahmet (1992). "Sorun İzzeybegoviç", *Kayıtlar,* (22): 58-60.

Boşnak Ninnileri Üzerine Bir İnceleme

Yusuf Ziya SÜMBÜLLÜ
Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
yzsumbullu@erzurum.edu.tr

Güfte ve bestesiyle annelik içgüdüsünün verimleri olan ninniler, anonim halk edebiyatı türleri içerisinde yer almaktadır. Yenidoğanın korunması, kollanması, sağlıklı zihinsel ve bedensel gelişimini sürdürmesi adına annelik doğasından kaynaklanan özverinin en somut hallerinden biri olarak karşımıza çıkan ninni, anne ile çocuğu arasında kurulan iletişim mekanizmalarından da biridir.

Yenidoğanın dahil olduğu yeni düzene adapte olabilmesi, kendini güvende hissedebilmesi adına önemli bir rol üstlenen ninni, bu haliyle gelişigüzel melodi destekli sözler olmanın çok ötesinde, öğrenme aşamasının ilk adımı olarak da karşımızdadır ki ninni : "En az iki üç aylıktan üç-dört yaşına kadar annenin çocuğuna, onu kucağında, ayağında veya beşikte sallayarak daha çabuk ve kolay uyutmak yahut ağlamasını susturmak için hususi bir beste ile söylediği ve o andaki hâlet-i rûhiyesini yansıtır mâhiyette, umumiyetle mani türünde bir dörtlükten meydana gelen bir çeşit türkü" (Çelebioğlu 1982: 9). "Anaların çocuklarını sakinleştirmek ve uyutmak amacıyla söyledikleri ezgili manzumelerdir. Ninnilerdeki ezgi, sakinleştirici, gevşetici ve uyku getirici bir ezgidir. Ninni söyleyen kadın, ya hazır şiir örneklerinden istifade eder ya da doğaçlama yoluna başvurur. Ninnilerde kadınların kendilerini ve çocuklarını üzen durumlardan da serzenişte bulunduklarına rastlanmaktadır" (Oğuz vd. 2004:274) genel : " Dört mısrası yahut birinci, ikinci ve dördüncü mısraları arasında kafiyeli olmak; bir veya iki bendi bulunmak, ya da birbirleriyle kafiyeli üçer mısralık parçalardan sonra yine bir veya iki mısralık bentleri taşımak (4+4=8, 4+3=7) vezinler ile yazılmak suretiyle, en çok anneler ve bazen da babalar tarafından vücuda getirilen halk edebiyatı karakteristiğini haiz manzumeler" (Kaya 1999: 346-350) teknik tanımları ile karşımızdadır.

Türün genel tanımından ninninin daha ziyade çocuğun uyutulma ve ağlamasının dindirilmesi sürecinde icra edilmekle tanındığı kanaatine ulaşılabilse de tür açısından işlev/işlevler bu kadar sınırlı değildir. Yukarıda ifade edildiği gibi ninni, bahsi geçen amaçlara hizmet etme yanında yenidoğanın ruhsal, zihinsel, bedensel gelişimi açısından çok daha önemli bir rol üstlenmekte, yarının bireyini kendine sırdaş eden annenin ruh halini, ilgili ailenin yaşama dönük yüzünü, toplumsal kabulleri, dini-ahlaki-sosyal değerleri doğrudan veya dolaylı şekilde bünyesinde taşımakla da oldukça zengin muhtevalı bir türdür.

Türk bilim tarihinin ilk akla gelen isimlerinden biri olan ve pediatri alanında da söz sahibi hekimlerinden olan İbni Sina'nın, bebeğin madden-manen sağlıklı gelişim sürecinin temini adına ninni eşliğinde hafifçe sallanmak suretiyle uyutulmasını tavsiye etmesi (Somakçı 2003: 131-140)

yanında, beste içermekle ninnilerin müzikoterapi uygulamalarında da (Gençel 2006: 697-706) kullanılabilecek bir tür olarak ele alınması gereği/düşüncesi türün işlevsel gücünü daha manidar bir surette ortaya koyabilecektir.

Ninninin muhatabı, ebeveyninin dini, dili, ırkı, kültürü, yaşam formu ne olursa olsun değişmeyen yenidoğandır. Bu anlamda ninni, kültürel düzlemde içerik açısından kısmi değişkenler ihtiva etse de genel amaçlar ekseninde insan hayatının ortak paydalarından biri ve en masum olanıdır. Bir diğer ifade ile anne her ulusta anne, çocuk her ulusta çocuktur. Çocuk muhtelif sebeplerle ağlar, ağlayan çocuk kendini binbir güçlükle dünyaya getiren annesinin sesinde huzuru, güveni bulur, ona sığınır, rahatlar, gevşer, ihtiyaçları karşılanır, susar ve derin bir uykuya geçer. Çocuğunun huzuru ile huzur bulan anne, bir başkasına gürültü, kendine melodi gibi gelen bir sonraki ağlama sesine kadar tetikte bekler, uykusunu severek böler, kalkar, sevgiyle dolu bağrına yavrusunu basar.

Ninnilerin şekil ve içerik özellikleri icra ortamına, kültürel , ve inançsal çeşitliliğe göre değişkenlik arz etse de türün omurga hedefleri ulus kültürlerinde hep aynıdır. Bu durum, Bosna-Hersek'in üç kurucu halkından biri olan Boşnaklar açısından da farklı değildir ki bu çalışma Alija Nametak tarafından derleme metadoloji kullanılmak suretiyle oluşturulan " Od Bešike Do Motike/ Narodne Lırske I Prıpovıjedne Pjesme Bosansko – Hercegovačkıh Muslımana" adlı eserde yer alan toplam 22 adet ninni metni ile 8 adet zaman zaman ninni olarak da kullanılabilen tekerleme/sayışmaca metninin – ki bu 8 metni de ninni gurubuna dahil ettik -Türkçe'ye tercüme edilmesi ve tercüme edilen metinler üzerinden bir tasnif denemesine gitmek suretiyle şekil bulmuştur.

Çalışmamıza konu olan Boşnak ninnilerini öncelikle Amil Çelebioğlu'nun türe ilişkin tasnifinden istifade ederek 7 başlık altında sınıflandırdık ki bu tasnif denememizi takiben her bir ninni/tekerleme/sayışmaca metnini dâhil ettiğimiz tasnif numarasını ilgili ninni metninin başlığının yanına parantez içerisinde verdik. Bu anlamda öncelikle bahsi geçen tasnifimize ardından tercüme ettiğimiz ninni metinlerine yer vermek istiyoruz.

Tasnif

1-Dini-kutsal nitelikli ninniler
2- Dilek ve temenni ninnileri
3- Sevgi ve ilgi anlatan ninniler
4- Övgü ve yergi nitelikli ninniler
5- Vaat ninnileri
6- Tehdit ve korkutma ninnileri
7- Ninni olarak söylenen tekerlemeler/sayışmacalar

Metinler

1.UYU, OĞLUM, UYU, OKŞUYORUM(3)

Uyu, oğlum, uyu, okşuyorum
Okşuyor ve konuşuyor!

Seni doğuran ve sana güzel adını
Veren seni okşuyor.
Seni hem tepe hem de ot okşarken
Annen baban niçin okşamasınlar! (s.8)

2.UYU OĞLUM, GÜZEL RÜYA GÖR (3)

Uyu oğlum ve güzel rüyanda
İnce gömleğini diken anneni gör
Dikiş dikerken yılları sayıyor:
Birincisi annen, ikincisi üvey annen,
Üçüncüsü teyzen, annenin kız kardeşi,
Ve dördüncüsü eben,
Senin göbek bağını bağlayan
Ve kucağına alan eben.(s.8)

3.UYU OĞLUM BEŞİĞİN GÜLDEN OLSUN (3)

Uyu oğlum beşiğin gülden olsun,
Senin beşiğin denizde yapılmış,
Üç kuyumcu onu yapmış,
Biri işliyor, öbürü yaldızlanıyor,
Üçüncüsü ise altın elma yapıyor.
Elma içerisinde pırıl pırıl mücevher var
Ki çocuk öğlen vaktindeki gibi gece yarısında da
Emzirildiğini görsün. (s.8)

4.ANNE OĞLUNU HEM DÖVÜYÜR HEM DE KÖTÜLÜYOR (4)

Anne oğlunu hem dövüyor hem de kötülüyor,
Ve gene onunla konuşuyor,
Babası oturuyor ve onu savunuyor:
Oğlunu dövme ve kötüleme!
Ale sokakta değildi ki,
Ale mektebe gitti,
Mektepteki çocuklara öğretmen oldu.
Öğlene kadar hatim okudu.
Öğleden sonra hamayil okudu. (s.9)

5. BAHAR, GÜLLERİ OĞLUMUN ÜZERİNE DÖKME (3)

Bahar gülleri oğlumun üzerine dökme
Benim tatlı oğlumu uyandırma.
Uyu oğlum sağlıklı ol,
Sağlıklı ve neşeli oğlum! (s.9)

6. DÜŞMANLARIN AYAKLARININ ALTINDA OLSUN (2)

Düşmanların ayaklarının altında olsun,
Tam da atların ayaklarındaki çiviler ve at nalı gibi.
Benim oğluma hiçbir zarar vermesinler.
Kurtlara ve haydutlara zarar versinler!
Düşmanların tepelede gezsinler
Ot yesinler ve yaprakların suyunu içsinler

Benim oğluma hiçbir zarar vermesinler
Taşa ve oduna zarar versinler! (s.9)

7. ANNE OĞLUNU GÜLDE DOĞURMUŞ (2)

Anne oğlunu gülde doğurmuş
Gül onu yaprağına almış,
Beyaz peri onu gümüşe sarmış,
Bal arısı onu bal ile emzirmiş.
Bal arısı onu bal ile emzirmiş.
Kırlangıç ise ezan okumuş.
Onu yaprağına alan gül gibi
Kırmızı olsun.
Onu gümüşe saran beyaz peri gibi
Hızlı olsun.
Onu bal ile emziren bal arısı gibi
Baldan tatlı, daha tatlı olsun.
Ezan okuyan kırlangıç gibi
O da okusun. (10)

8. RABBİM ALLAH SEN BANA VER (2)

Rabbim Allah sen bana ver ki
Benim Alim uzun uzun yaşasın,
Okusun ve namaz kılsın,
Ve mektebe gitsin,
Bana hatim okusun,
Ölenlere okusun.
La ilahe illallah,
Muhammed Hak resulullah. (s.10)

9. MEKTEPTEKİ KÜÇÜK ÇOCUKLAR (1)

Mektepteki küçük çocuklar
La ilahe illal-lah.
Ellerinde küçük ibrikler,
Koltuk altlarında Arap alfabesi ile yazılmış kitaplar,
Onlar Kevser suyuna gidiyorlar,
Soğuk su almak için,
Sevgili annelerine vermek için,
Sevgili annelerine ve babaannelerine,
La ilahe illallah,
Muhammed hak resulullah. (s.11)

10. UYU OĞLUM, RÜYAN AVUTSUN SENİ (2)

Uyu oğlum rüyan avutsun seni
Seni şimdiye kadar avutan rüyan
Avutsun ama unutmasın seni,
Önceden avutması,
Sonradan daha iyidir.
Uyu oğlum ve uyurken büyü.
Annen de sena bakarken büyüyor.(s.11)

11. ANNE OĞLUNU HEM DÖVÜYOR HEM DE KÖTÜLÜYOR. (5)

Ve gene onunla konuşuyor,
Babası oturuyor ve onu savunuyor:
Oğlunu dövme ve kötüleme!
Çünkü sen yaşlanınca sana iyilik yapacak.
Sen abdest alırken
Ale sana havlu tutacak,
Sen namazı kılarken
Ale sana seccadeyi uzatacak. (11)

12. BU DÜNYA BEYAZ BİR ÇİÇEKTİR (1)

Bu dünya beyaz bir çiçektir,
İnsan, beyaz bahar çiçeği,
Bahar çiçeği de dökülecek
Ve insan da ölecek.
Herkese ecel gelecek:
Hem insana hem de hayvana,
Hem tepedeki küçücük kuşa
Hem de denizdeki küçücük balığa,
Topraktaki siyah karıncaya-
Onun da zamanı gelecek.
Bizi onu mezara kapatacak,
Mezarda kara gece
Ne pencere ne de kapı,
Bize nereden su gelecek ki?
Bize nereden güneş parlayacak ki?
La ilahe illallah,
Muhammed hak resulul-lah. (s.12)

13. UYU OĞLUM, ANNEN MUTLU OLSUN (2)

Uyu oğlum, annen mutlu olsun
Annen seni tepede doğurmuş,
Beyaz peri senin eben imiş,
Bal arısı seni bal ile emzirmiş,
Göbek bağını kırlangıç bağlamış,
Böğürtlene sarmış.
Ah be oğlum akşam yemeye ne yiyeceğiz?
Ah be annem, babam ne istiyorsa onu yiyeceğiz.
Baban helva ve poğaça istiyor,
Ben ise mısır ekmeği ve tarhana çorbası istiyorum. (s.13)

14. ANNE OĞLUNU GÜLDE DOĞURMUŞ (2)

Anne oğlunu gülde doğurmuş,
Gül ona kırımızı rengini vermiş,
Ot onu kendine almış,
Bal arısı onu bal ile emzirmiş,
Beyaz peri Meho'ya ebe olmuş,
Kırlangıç ezan okumuş. (s.13)

15. ŞİMŞİR BEŞİĞİNDE UYU OĞLUM (3)

Şimşir beşiğinde uyu oğlum,
Beşiğin denizde yapılmıştır,
Üç kuyumcu onu yapmıştır,
Biri işliyor öbürü ise yaldızlıyor,
Üçüncüsü tertemiz ayna koyuyor ki
Meho'nın annesi kendine baksın! (s.13)

16.RENGARENK BEŞİĞİNDE UYU (3)

Rengarenk beşiğinde uyu,
Senin beşiğin denizde yapılmıştır,
Üç kuyumcu onu yapmış,
Biri işliyor, öbürü yaldızlıyor,
Üçüncüsü ise içerisine mücevher koyuyor. (s.13)

17.UYU OĞLUM, RÜYAN AVUTSUN SENİ (2)

Uyu oğlum rüyan avutsun seni,
Uykusuzluğunu su götürsün,
Kurtların ve haydutların olmadığı bir yere
Büyük bir tepeye götürsün.
Düşmanların tepe gezerken,
Ot yesinler, yapraklardan su içsinler,
Benim Meho'ma hiç zararı vermesinler! (s.16)

18. BEN CAMİYE GEDERKEN (1)

Ben camiye giderken la ilahe illallah
PeygamberimE rastladim.
Rasltladığımız yerde bana şöyle dedi:
Bu dünya çiçek idi,
Bu vakit bahar çiçeği idi.
Ölme zamanı geldi,
Mezarın kazılma zamanı geldi.(s.17)

19. ANNESİ TİFA'YI TEPEDE DOĞURMUŞ (3)

Annesi Tifa'yı tepede doğurmuş,
Tepedeki yaprak onu sarmış,
Beyaz peri Tifa'ya ebe olmuş,
Bal arsısı onu bal ile emzirmiş,
Ona gümüş gömlek getirmiş.
Gömlekte ne kadar ip varsa,
Tifa'ya o kadar hayır ve iyilik olsun.
Annesi Tifa'ya sevgiyle bakıyor,
Ve Tifa'yı her kimseye vermiyor,
Annesi Tifa'ya gömlek dikmiş,
Gömlekteki ipler sayılmış,
Gömlekte ne kadar ip varsa,
Tifam o kadar yıl yaşasın.
Annesi Tifa'yı hem dövüyor hem de kötülüyor,
Ve yine Tifa ile konuşuyor. (s.15)

20. JUSO, OTTAKİ KUZU GİBİ UYU (3)

Uyu Juso, ottaki kuzu gibi,
Kuzu da otta uyuyor,
Juso beşiğinde. (s.15)

21. UYU, ANNEN DOĞURSUN SENİ NİNNİ (1)

Uyu annen doğursun seni
La ilahe illallah la ilahe illallah,
Ben camiye giderken,
Peygamberimiz bana rastladı ,
Rastladığı yerde bana şöyle dedi:
''Ölmemiz gerektiğini biliyor musun?
Mezara kapatacaklar bizi
Hiç kapı veya pencere olmayacak,
Nereden yerden güneş girecek ki''?
Allah'ım bana bir pencere ver!
Ben Cennete bakayım!
Allah, bana pencere verdi.
Ben de Cenneti gördüm.
Cenneti de, devleti de,
Mektepten küçük çocuklar,
Koltuk altlarında Arap alfabeli kitaplar,
Ellerinde küçük ibrikler,
Onlar annelerini besliyorlarmış,
Annelerini ve babaannelerini. (s.19)

22. OĞLUMU UYUTUYORUM VE BEŞİĞİ BAŞINDA ŞARKI SÖYLÜYORUM (6)

Oğlumu uyutuyorum ve beşiği başında şarkı söylüyorum,
Uyu oğlum, babasız kal,
Annen dul kalsın,
Onun ilk sevgilisi gelsin. (s.22)

23. KEDİ, KEDİ (7)

Kedi , kedi
Nerede idin?
Halil'de idim.
Ne yaptın?
Mısır yemeği yaptım.
Bana da bıraktın mı?
Evet, bıraktım.
Nerede, peki?
Sandalyede
Raflarda,
Fare raflar üzerine koşuyor,
Kabağı sırtında taşıyor,
Fare osuruyor.
Kabak düşüyor,
Evler de yanıyor,

Işte yukarıda bir şey var. (s.24)

24. KEDİ, KEDİ (7)

Kedi , kedi
Nerede idin?
Halil'de idim.
Ne yaptın?
Sütü içtim.
Bana getirdin mi?
Getirecektim ama
Düşürdüm elimden.
Şaban geldi,
Ayağı bastı;
Fare geldi s..tı,
Huso da geldi
Her şeyi içti.(s.25)

25. NİNE UN ELİYOR (7)

Nine unu eliyor mu?
Eleyecek eleğim yok, dede.
Eleğin nerede?
Köpek onu yedi.
O köpek nereye gitti?
Yoluyla gitti.
O yol nerede?
Onun üzerinde ot oldu.
O ot nerede?
İnek onu yedi.
O inek nerede?
Dana doğurdu.
O dana nerede?
Tarlayı sürdü
O tarla nerede?
Buğday büyüdü.
O buğday nerede?
Güvercinler onu yedi.
O güvercinleri nerede?
Denize gitti...(s.25)

26. NİNE UNU ELENİYOR (7)

Nine unu eliyor.
Eğimli elekten,
Eleği olmayınca
Mujo'nın iç çamaşırını aldı,
Mujo ağladı:
Benim çamaşırım nerede?
İşte bahçenin sonunda.
Fareler olduğu yerde.(s.27)

27. NİNE YEMEĞİ PİŞİRMİŞ (7)

Nine yemek pişirmiş
Bir de dedeye övünmüş:
Sana yemeği pişirmişim
Ne ile karıştırdın onu?
Tavuğun ayağı ile.
O ayak nerede?
Gübreye attım onu
O gübre nerede?
Tavuklar onu karıştırmış.
O tavuklar nerede?
Yumurta vermiş
O yumurta nerede?
Bir kız onu içmiş
O kız nerede?
Düğüne gitmiş.
O düğün nerede?
Bir yola gitmiş.
O yol nerede?
Onun üzerinde ot olmuş.
O ot nerede?
İnek onu yemiş.
O inek nerede?
Tarlayı sürmüş **(28str)**
O tarla nerede?
Buğday büyümüş.
O buğday nerede?
Güvercinler onu yemişler.
O güvercinleri nerede?
Denize gitmiş. (s.27-28)

28. HOP HOP HOPLAMA (7)

Hop hop hoplama
Denide senin için armut var.
Teyzemin olduğu yerde.
Kekleri yaptığı yerde,
Herkese kek vermiş
Sadece bana çarşaf vermiş
Kek parçasını düşürmüşüm
Güvercin onu yemiş
Anne bana tüfeği ver
Güvercini öldüreyim!
Öldürme oğlum, güvercini
Güvercin bize tuz verecek,
Biz tuzu ineğe vereceğiz
İnek bize süt verecek,
Biz sütü kediye vereceğiz
Kedi bize fareyi verecek
Fareyi kartala vereceğiz

Kartal bize tüy verecek
Tüyü padişaha vereceğiz
Padişah bize kitap verecek
Biz kitabı çuvala koyacağız
Kapıdan eve gireceğiz.(s.28-29)

29. **HOP HOP HOPLAMA (7)**

Hop hop hoplama
Denide senin için armut var.
Teyzemin olduğu yerde.
Kekleri yaptığı yerde,
Kayın ağacının yaprağında.
Yaprak kırıldı.
Teyzem çıldırdı.
Bütün çocukları dövdü,
Ben Sutkamı vermedim.(s.29)

30. HOP HOP HOPLAMA (7)

Hop hop hoplama
Ata bindi
Kimin yanına gitti?
Renk renkli delikanlılar yanına
Delikanlı evlenecek,
Çok şeyler alacak:
Serçeyi, kediyi, kartalı, tavuğu, kuşu.(s.29)

Sonuç

Halk edebiyatı verimleri içerisinde oluşumunu gerçekleştirmek adına bir dizi çevresel, inançsal, yaşamsal, kültürel vb. şarta ihtiyaç duyan destan, efsane, hikaye nev'inden türlere kıyasla doğum olayının gerçekleşmesini takiben annelik tabiatından kaynaklanan doğallıkla ve yenidoğanın kimyası ile varlık bulan ninniler, bir bakıma oluşumundaki kendiliğinden kaynaklı olmak yönü ile en kadim halk kültürü verimlerinden biridir.

Ninnilere dönük çalışmalarda, türün şekil, muhteva özelliklerinin ortaya konulmasına dönük yaklaşımlara ilaveten ilgili ninninin içerisinden çıktığı toplumun değerler manzumesi olduğu gerçeğinin de göz önünde bulundurulması gereği de ihmal edilmemelidir. Yüzlerce, binlerce yıl sonra toprak altından çıkarılan tek bir sikkeden hareketle, sikkenin ait olduğu toplumun sosyal, ekonomik, inançsal, askeri, siyasi, teknik vb hususları hakkında bilgi edinmek mümkündür ki bu yaklaşım ve titizliğin ninni türü üzerinde yapılacak kapsamlı çalışmalar için de uygulanabilir olduğu açıktır.

Ninnilerin öğrenme sürecindeki rolü, geleceğin bireylerinin iç dünyalarındaki sevgi, korku, nefret türünden hissiyatın oluşmasındaki etkisi, türün muhtelif musiki makamları eşliğinde seslendirilmesine bağlı olarak muhatap üzerinde ortaya çıkan/çıkabilecek ruhsal-bedensel etkileşim, türe ilişkin yaklaşımlarda belki an itibari ile daha da önem kazanmış görünmektedir.

Kaynakça

ÇELEBIOĞLU, Âmil (1982). *Türk Ninniler Hazinesi*, İstanbul:Ülker Yayınları.

KAYA, Doğan (1999). *Anonim Halk Şiiri* , Ankara:Akçağ Yayınları.

NAMETAK , Alija (1970). *Od Bešike Do Motike/ Narodne Lırske I Prıpovıjedne Pjesme Bosansko – Hercegovačkıh Muslımana*" , Sarejevo: IKP, Svjetlost-Stamparija.

OĞUZ, M.Öcal; EKİCİ, Metin; AÇA, Mehmet; ARSLAN, Mustafa; DÜZGÜN, Dilaver; KARPINAR, Bahar; EKER, Gülin Öğüt; ERCAN, a. Müge; ÖZKAN, T. Saltık; (2004) *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı,* Ankara: Grafiker Yayınları

SOMAKÇI, Pınar (2003). *Türklerde Müzikle Tedavi*, İstanbul: Sosyal Bilimler

Enstitüsü Dergisi;15(2) :131-140.

GENÇEL, Özge (2006.*)* *Müzikle Tedavi*, Kastamonu: Kastamonu Eğitim Dergisi ;14(2) : 697-706.

Alija Izetbegovic

1925 - 2003